

Hugo Yrwing

## Kampen om östersjömarknaderna under 1500-talets första decennier

Lybecks och hansestädernas kontroll över Östersjöhandeln nådde sin höjdpunkt med Stralsundsfreden 1370, men denna deras kontroll var redan undergrävd genom de skummelandsfararna, dvs de icke hanseatiska köpmän, som rundade Jylländska halvön och tog sig in och ut ur Östersjön genom sunden.

Redan under förra hälften av 1300-talet hade holländska köpmän öppnat regelbunden handel på Preussen och Livland. Stralsundsfreden ändrade ingenting däri. En tilltagande holländsk sundsseglation blev i stället ett allvarligt problem för Lybeck och de vendiska städerna. Sundsseglationen förbilligade varutransporterna, genom att man slapp ifrån de omlastningskostnader, som belastade de hanseatiska köpmännens transporter på handelsleden Lybeck–Hamburg–Brygge. Lybecks ställning som genomgångshamn för transitohandeln mellan Östersjön och Nordsjön hotades. Hanseadagarna under 1400-talet sökte på olika sätt komma till rätta med den holländska konkurrensen. De preussiska och livländska städernas intressen sammanföll dock inte med Lybecks och de vendiska städernas. De ställde sig gärna osolidariska. Allvarlig konflikt kom det dock först till i samband med Eriks av Pommern krig med de vendiska städerna. Då tog holländarna parti för konung Erik. Sedan han avsatts som konung i de nordiska rikena, begärde han militär hjälp av dem, men de insåg snart, att hans situation var hopplös (Yrwing 1979 s 210 ff).

Med lybskt stöd blev Kristoffer av Bayern dansk konung och tvangs 1440 för första gången att spärra Öresund för holländarna. Året efter slöt han emellertid ett fredsfördrag med holländarna, vilket säkrade deras handel i hans riken. Någon fred slöts däremot inte mellan Holland och de vendiska städerna utan endast ett tioårigt stillestånd 1441. Det avskaffade handelsinskränkningarna under kriget och förnyades flera gånger under 1400-talet utan att kunna förvandlas till någon fred. Så var förhållandet fortfarande, när 1500-talet gick in.

## I. Konkurrenten mellan holländare och hanseater skärpes

### 1.

I unionskonflikterna under 1500-talets första decennier slöt holländarna oftast upp på Danmarks sida, medan Lybeck slöt sig till det unionsfientliga Sverige. Under kriget mellan Lybeck och Danmark 1509–1512 spärrade lybeckarna Öresund för holländarna. Liksom förut omfattade spärren inte Stora Bält. Hamburg slöt upp på Lybecks sida, medan Königsberg ställde sig helt avvisande liksom i huvudsak Danzig. Kriget och freden i Malmö 1512 ändrade intet i Danmarks inställning till holländarna. Det tidigare holländsk-hanseatiska stilleståndet förlängdes 1513 på ett år och 1514 på ytterligare 10 år.

År 1513 efterträdde Kristian II sin fader som konung i Danmark–Norge, och 1515 äktade han Isabella av Habsburg, samma år som hennes broder Karl blev regent i Nederländerna. Karl ärvde sedan hela det spanska väldet och vid farfaderns, kejsar Maximilians död även de österrikiska arvländerna. När han så 1519 även valdes till tysk kejsare, blev han också de tyska hansestädernas härskare. Danzig liksom den preussiska stadsgruppen hörde däremot till det polska riket. Med Kristian II:s regeringstillträde inleddes en utpräglad hollandsvänlig politik i Danmark, för vilken holländskan mor Sigbrit inte saknade betydelse.

Konung Hans lär, innan han dog 1513, ha manat sin son att bevara freden med hansestäderna.<sup>1</sup> Det var ett råd, som Kristian, om han fått det, inte följde. Den 22 maj 1513 befann sig hans sändebud, mästare David, i Narva på väg till storfursten i Moskva. På återresan från Moskva följde ryska sändebud med honom till danske konungen. Den 5/7 1514 hade de avslutat förhandlingar med Kristian II. Det förbund hans fader, konung Hans, slutit med storfursten förnyades och mästare David sändes tillbaka till Moskva för utväxling av förbundstexterna. Enligt instruktionen hade han ytterligare ett uppdrag. Han skulle skaffa Danmark ett handelsfaktori i Novgorod (G F M nr 320, 342, 344, 345).

Hansestäderna fick dock snart underrättelse om vad som var på gång. Enligt ett brev från Dorpat till Lybeck, som lästes upp vid hansedagen i Lybeck den 8/10 1516, skall Kristian II ha rest krav på Gotenhof i Novgorod och dessutom sökt utverka ett nytt faktori i Ivangorod för de danska köpmännen och konungens vänner. Dorpat betonar i brevet att om storfursten släppte in Fuggrarna i Gotenhof vilket dessa länge önskat, och tillika ett danskt faktori kom till stånd i Ivangorod, kunde följden bli, att de ryska varorna kom att skeppas över Ivangorod till Köpenhamn och därifrån vidare västerut, vilket skulle bli till evigt fördärv för hansestäderna (HR 3:VI:727 § 27, 705). Storfursten, som redan 1513 hade planer på att göra Ivangorod i stället för Narva till den centrala utskeppningshamnen för de ryska varorna (HR 3:VI:521), förlänade 1517 de danska köpmännen ”en

plats i Stora Novgorod och Ivangorod jämte samma handelsrättigheter som köpmännen från de 73 städerna” hade (GFM nr 382).

Att huset Fugger, likaväl som holländarna, sedan länge var ett problem för den hanseatiska östersjöhandeln, åskådliggör några urkunder ur Hanserecesse. Redan 1510 fruktade Dorpat, att Fuggrarna, som handlade med ryssarna i Narva, kunde komma i besittning av novgorodfaktoriet (HR 3:VI:117). Samma år inträffade den kända lybska kapningen av en holländsk handelsflotta vid ön Hela utanför Danzig, varvid Lybeck enligt ett klagobrev från huset Fugger berövat handelshuset koppar, som transporterades från Danzig till Nederländerna (HR 3:VI:220, jfr nr 188 § 97). 1512 klagade Bryggekontoret bl a över att Danzig hade handelsförbindelser med Fuggrarna och andra utomhanseatiska handelssällskap (HR 3:VI:355). Brevet har av Lybeck sänts till Danzig. Lybeck hade fått veta, att huset Fugger avsåg att skaffa sig kopparmonopol. Hansedagen i Lybeck 1517 önskade tränga bort de stora handelssällskapen, och då främst huset Fugger, från handeln med flandriskt kläde (HR 3:VII:197 § 24). Den fuggerska kopparhandeln behandlades på hansedagarna 1519 och 1520. År 1519 ansåg man det nödvändigt att finna på något sätt att hålla Fuggrarna borta från handeln med ull och koppar (HR 3:VII:197 § 24), och 1521 oroade sig hansedagen ånyo för att kontoret i Novgorod kunde komma i danskarnas eller Fuggers händer (HR 3:VII 413 § 210). Bakom Kristian II anade man gärna huset Fugger. Så skrev t ex Reval 1522 till Lybeck, att mästern David sommaren 1521 varit i Moskva och till gagn för Kristian II och huset Fugger använt mycken flit på att bringa det tyska novgorodkontoret i danska händer (HR 3:VIII:94).

Då hade Kristian II redan lagt under sig Sverige. Efter Stockholms blodbad förbjöd han sina undersåtar all handel med hansestäderna. (C F Allen, *De tre nordiske Rigers Historie* III:2 s 254). Samtidigt grundade han det stora nordiska handelssällskap, som skulle överta östersjöhandeln från hanseaterna. Köpenhamn skulle bli stapel i stället för Lybeck, Stockholm skulle få en central ställning för den svenska handeln. Handelsfaktorier skulle anläggas i väster i Nederländerna, sannolikt i Antwerpen, och i öster på en ort nära ryska gränsen, sannolikt i Viborg. Danska och svenska köpmän skulle lägga under sig östersjöhandeln och vart tredje år dela vinsten i förhållande till det satsade kapitalet (STb, Ser 2:5 s 310 ff, Yrwing, *Kompagniskab NKL* 8). Händelseutvecklingen hindrade emellertid, att dessa planer kom att förverkligas.

## 2.

I Lybeck skall man först efter Kristian II:s erövring av Sverige ha förstått, vad konungen planerade. Förbudet mot all utförsel av varor från unionsrikena till och varje form av handelsförbindelser med de tyska östersjöstä-

derna liksom mot att man i Stockholm eller det övriga Sverige, betalte skulder till tyska köpmän, säges ha öppnat lybeckarnas ögon (HR 3:VIII:25 §10). Samma uppfattning förekommer i en instruktion för ett sändebud till Nederländerna (HR 3:VIII 431 §§ 4, 20). Helt riktigt är dock inte detta. Lybeckarna kände sedan länge Kristians planer på att göra Köpenhamn till östersjöstapel, men troligen uppfattade de inte stadens möjligheter som särskilt gynnsamma i det avseendet. Däremot kände de huset Fuggers intresse för Köpenhamn som ett allvarligt hot. Därför kom dem den hänsynslöshet, med vilken Kristian II efter Sveriges erövring sökte genomföra sina planer, efter vad de själva påstår, att först inse hela vidden av den fara som hotade från hans sida.

Under intryck av denna insikt hävdade Lybeck vid en hansedag i mitten av september 1521, att ju mer man kunde försvaga Kristian II:s ställning, ju bättre vore det för städerna, och vid samma hansedag menade Lybeck, att fursten av Mecklenburg var "bäst lämpad att brukas mot den danske konungen och hans riken" samt att städerna, om det kom till krig, i förbund med Danzig, borde hjälpa denne att få den svenska kronan (HR 3:VIII:7 § 35, jfr ibidem VIII:6 § 27). Samma uppfattning möter i ovan återopade instruktion (HR 3:VIII:431 §§ 4, 20). Det var först, sedan Gustav Vasa haft framgångar i befrielsekriget mot Danmark, som Lybeck 1522 i stället fann det lämpligt att satsa på honom för att spränga unionen (Se härom Yrwing i Scandia 1964 s 370 f samt dens i Scandia 1958 s 241 ff).

### 3.

Alltsedan 1521 var man i Lybeck redo att gå i krig mot Kristian II men mötte föga förståelse i de vendiska städerna. Lybeck gav emellertid inte upp utan sökte i stället få till stånd ett förbund med Danzig. Våren 1522 kom den lybske rådmannen Bernt Bomhouwer till Danzig. Han hade tagit vägen över de vendiska och pommerska städerna. I Danzig hävdade han att Kristian II ämnade krossa de tyska östersjöstäderna genom att stänga Öresund och Bälten för dem, beröva dem deras privilegier och förlägga östersjöstapeln till Köpenhamn (HR 3:VIII:33, § 21). Danzig, vars handelspolitiska intressen förut inte sammanfallit med Lybecks, hade genom Kristian II:s åtgärder efter Sveriges erövring tvingats att ta sin ställning under omprövning (P Simson, *Geschichte der Stadt Danzig II*, Danzig 1915, s 15 ff). Staden slöt nu förbund med Lybeck mot Kristian II, motiverat med konungens "grusom vornemen und stapels anstellige", dvs hans våldsamma framfart och stapelplanering. Förbundstexten av den 15 mars 1522 ratificerades av Danzig den 17 april (HR 3:VIII:33, §§ 30, 35).

Lahaine, som fortsatt Dænells framställning av förhållandet mellan hanseater och holländare, framhåller liksom Simson (HGBI 1918 s 263), att de förbundnas mål var att förhindra tillförsel av livsmedel och vapen till Kris-

tian II, beröva honom Öresundstullen samt förhindra de neutrala, i synnerhet holländarna att dra fördelar av kriget. Lahaine åberopar därvid ett lybskt brev till Danzig den 16/6 1522 (HR 3:VIII:125). Detta är de aktuella krigsmålen men ingalunda de handelspolitiska. De avsåg att säkra Lybecks och de tyska östersjöstädernas herravälde över den baltiska handeln, att bevara Lybecks ställning som östersjöstapel och spränga unionen genom att insätta en lybeckvänlig regent på den svenska tronen. De inledningsvis aktuella krigsmålen ville man i första hand uppnå genom en sundsspärr.

Lybeck underrättade i juni 1522 de holländska städerna om att staden tvingats gå i krig mot Kristian II och därför var nödsakad att förbjuda all handel med Danmark liksom all sundsfart. De holländska städerna hänvisades att i stället använda Stora Bält (HR 3:VIII:125, 126 1522 16/6). Förmodligen räknade man med att detta, om det skedde, skulle komplicera holländarnas förhållande till Kristian II, då de inte var befriade från Öresundstullen.

I Holland reagerade man starkt. Dordrecht, Amsterdam, Enkhuizen, Edam, Monnikendam och Waterland begärde av regentinnan Margareta, att hon skulle ingripa och kräva respekt för den fria sundsseglationen och för fritt fiske, vilka båda krav var av livsviktig betydelse för holländarna (HR 3:VIII:142, – före den 16/7 1522). Regentinnan har också den 16/7 1522 utfärdat en instruktion för förhandlingar med åldermännen för den tyska hansen i Nederländerna, enligt vilket hon krävde att få veta, huruvida holländarna fick som returlast genom Bältet västerut föra spannmål och andra varor samt om hanseaterna kom att skydda dem vid deras Stora Bältseglats, om de råkade ut för Kristian II:s vrede. Dessutom begärde hon, att om holländarna accepterade Bältseglationen, ingen fred fick slutas med Kristian II, utan att de, som använt Bältet, inneslöt i den (HR 3:VIII:143).

Regentinnan i Nederländerna hade dock redan den 19/1 1522 klagat över att de vendiska städerna och Danzig sökte sätta gränser för de kejsrliga köpmännens skeppsfart, trots att dessa förhöll sig neutrala och gjorde båda sidor tillförsel. Hon manade då de vendiska städerna att respektera sjöfartens frihet, så att kejsaren inte tvangs ingripa (HR 3:VIII:371). Enligt brev från Danzig till regentinnan har staden först den 2/4 1523 fått hennes brev av den 19/1 1522 från Lybeck. Lybeck hade undvikit att i sitt svarsbrev avge några löften och hade i stället utförligt utvecklat, varför staden måste gå i krig (HR 3:VIII:156–1522 18/8).

Sundsspärren har inte upprätthållits effektivt under förra delen av 1523 (HR 3:VIII:156–1522 18/8). I samband med att kampen om Malmö och Köpenhamn blossade upp efter Kristian II:s flykt, förbjöds sundsfarten på nytt den 27 juni (HR 3:VIII:469, Lahaine i HGBI 1918 s 267). Danzig var dock ovilligt att fortsätta med att avstå från sundsseglationen. Redan den 17/6 1523 underrättade det såväl Lybeck som den nyvalde danske konungen Fredrik I och Nederländerna om att staden tänkte återuppta sundsseg-

lationen (HR 3:VIII:452, 453, 455). De holländska städerna såg i denna motsättning mellan Lybeck och Danzig ett tillfälle att ingripa i händelserna. De begärde av regentinnan, att hon i påtryckningssyfte skulle stoppa den hanseatiska handeln i Nederländerna och beslagta hanseatiska varor där (HR 3:VIII:599). Hon var dock inte villig att vidta några utmanande åtgärder. Även de vendiska städerna tillhörde det tysk-romerska riket.

## II. Frågan om den holländska sundsseglationen och dess lösning

### 1.

Kampen mot Kristian II hade tack vare de holländska städerna väckt frågan, huruvida Lybeck och de vendiska städerna hade rätt att spärra infarten till Östersjön, när deras intressen krävde det. Denna fråga kom att spela en viktig roll i samband med krigets avslutande.

För Lybeck var kampen mot Kristian II av större vikt än för andra baltiska hansestäder, ty den gällde stadens vara som östersjöstapel. Som stapelvaror räknades vax, pälsverk, skinn, metaller, ull, feta varor och skånesill, medan följande varor upptages som fria från stapeltvång i urkunderna: trävaror, tjära, beck, aska och vin. Sveriges och Rysslands viktigaste handelsvaror var således stapelvaror och på kontrollen över dem vilade Lybecks ledande ställning inom den hanseatiska handeln. Både kontoret i Brygge och Hamburg, Bryggekontoret som centralstapel vid Rhenmynningarna, Hamburg som transitohamn vid Elbemyningen och ändpunkt för transportleden från Lybeck, var beroende av att de baltiska stapelvarorna förblev i lybska händer. Till en början hade den holländska seglationen på Östersjön inte utgjort något problem. De holländska fartygen ägnade sig då åt handel med varor som inte var underkastade stapeltvång, samt fraktfarter för de baltiska hansestädernas köpmän, men med tiden inkräktade de på hanseaternas gamla områden, och när Kristian II planerade att flytta stapeln till Köpenhamn, blev läget kritiskt. Framgångarna i kriget motsvarade emellertid, vad man kunnat hoppas. Kristian II fördrevs, och unionen sprängdes i förbund med Gustav Vasa och hertig Fredrik i Holstein. De nya nordiska konungarna stod givetvis i tacksamhetsskuld till Lybeck och borde följaktligen kunna utnyttjas för stadens handelspolitiska syften. Därmed aktualiserades också möjligheten att söka komma till rätta med den holländska handelskonkurrensen.

I modern historisk litteratur möter växlande uppfattningar om Lybecks syften under dessa omvälvningar i Norden. K Kumlien karakteriserar stadens planer "under 1500-talets tidigare årtionden" på följande sätt: "De ökade motsättningarna till holländarna framkallade hos Lybeck en strävan att få kontrollera de senares infart i Östersjön eller helt utestänga dem där-

ifrån: att göra Östersjön till ett lybskt mare clausum” (K Kumlien, Sverige och hanseaterna. KVHAAH:86 s 379). Han åberopar som stöd för sin åsikt två tyska historiker, L Lahaine och I Vollbehr. Hans uppfattning är oklar.

Lahaine vänder sig mot Handelsmanns syn på uppgörelsen om sundstrafiken 1532, vilken enligt Handelsmann förutsätter, att ”die wendischen Städte den Holländern bislang den Sund hätten verschliessen wollen. Das aber war – wie wir (Lahaine) gezeigt zu haben glauben mit Ausnahme der Kriegszeiten nicht der Fall gewesen. Sie hatten nur versucht, die Holländer aus dem baltischen Wertwarengeschäft wieder zu verdrängen. Als ein Mittel dazu ist auch die soeben zum ersten Male aufgetauchte Beschränkung der holländischen Sundfahrt anzusehen” (Lahaine i HGBI 1918 s 278. Jfr H Handelsmann, Die letzten Zeiten hansischer übermacht in Skandinavischen Norden Kiel 1853 s 137). Lahaine menar således, att det endast i krigstider var de vendiska städernas avsikt att stänga sunden för holländarna. För övrigt gällde det att tränga bort dem ur östersjöhandeln, varför man ville begränsa deras sundsseglation. Vollbehr anser liksom Lahaine, att man hos Lybeck kan konstatera avsikten att åstadkomma en bestående begränsning av sundstrafiken, och han fortsätter: ”Utopische Bestrebungen die Sundverbindung überhaupt zu sperren, aus der Ostsee ein mare clausum unter lübischer Herrschaft zu machen und so die Konkurrenz der Holländer im Ostwesthandel gänzlich auszuschalten, lagen freilich der lübischen Politik jetzt wie früher fern” (Vollbehr i Pfingstblätter des hansischen Geschichtsvereins XXI, Lübeck 1930, s 65 f). Ej heller Vollbehr menar att Lybeck ämnat genomdriva någon bestående sundsspärr för holländarna. Kumlien har tydligen missförstått sina tyska föregångare, när han talar om att Lybeck ville göra Östersjön till ett ”mare clausum”.

Den lybska inställningen ifråga om sundstrafiken under åren 1522–1525 är emellertid svår att komma underfund med. Säkert är att Lybeck inte var benäget att erkänna Östersjön som ett mare liberum, vilket de holländska köpmännen krävde.

På väg till förhandlingarna i Köpenhamn 1524 besökte Danzigs sekreterare Ambrosius Storm Lybeck mellan den 13 och 15 juni. Han hade därvid ett samtal med den lybske borgmästaren Klaus Brömse. Storm framhöll vid detta samtal att man i Danzig hade uppfattningen, att lybeckarna tänkte stänga holländarna ute från Östersjön, liksom att de också underbläste Gustav Vasas fiendskap mot dem. Klaus Brömse förnekade, att så var fallet. Han hävdade, att de inte önskade ”desolvigen uth der Oestsehe to holden”, dvs att de inte vill stänga dem ute från Östersjön. De hade också med skärpa manat den svenske konungen att inte begå övergrepp mot holländarna. Dock medgav han, att det var riktigt, ”dat etliche borger binnen Lybeck gerne segen, dass de Hollandere in der Oestsehe nicht geleden wurden”, dvs att det fanns några borgare i Lybeck som gärna såg, att holländarna inte tolererades i Östersjön. Om det var fördelaktigt eller tillrådligt,

ville han däremot inte uttala sig om – ”aff ith aver guth und geraden were, darauf kunde he nicht seggen” (HR 3:VIII:793 § 6).

Klaus Brömsses yttrande är undanlidande. Att lybeckarna under året 1523 underblåste Gustav Vasas misstänksamhet mot holländarna är ett faktum (HR 3:VIII:430 – 30/5 1523, 496 – 21/7 1523, 471 – 28/6 1523), och ännu 1524 utnyttjade de hans misstänksamhet för att hålla dem borta från Östersjön.<sup>2</sup> Rådet engagerade sig dock inte i denna verksamhet. Det överlät man åt Herman Iserhel samt Novgorod-Riga- och Stockholmsfararna att göra,<sup>3</sup> ett inte ovanligt tillvägagångssätt i lybsk politik.

Klaus Brömse erkände däremot, att det fanns borgare i Lybeck, som ville stänga Östersjön för holländarna. Han underskattade säkerligen medvetet deras antal, när han om dem använde ordet ”etliche”. Märkligt är vidare, att han inte själv ville ta ställning, vilket visar, att den grupp, som var för spärr, inte var obetydlig och stadens ställningstagande ännu ovisst. I grund och botten möter planerna på en spärr av sundet för holländarna redan i Staffan Sasses brev till Gustav Vasa den 17/3 1522, vari han kräver, att Sverige skulle förbjuda all handel med holländare, vilket förklaras innebära förbud mot att holländarna förde svenska varor genom Öresund, såvida de inte kom från hanseatiska östersjöhamnar. Detta hindrar inte, att Brömse har rätt när han menar, att det fanns en annan grupp, som inte ansåg det möjligt att stänga holländarna ute från Östersjön. Politisk realism saknades inte inom de ledande kretsarna.

Tydligt var man på sina håll i Lybeck redan under förra delen av 1524 klar över att holländarna inte gärna kunde stängas ute från Östersjön under någon längre tid, men man sökte dra fördel av det politiska läget så länge som möjligt. Den 23/1 1524 skrev Lybeck till Holland och rådde de holländska köpmännen att ännu någon tid avstå från östersjöhandeln på grund av Sören Norbys kaperier och svenskarnas fientlighet. De borde invänta Norbys bortdrivande från Gotland och hansedagarnas beslut om hur seglationen skulle säkras (HR 3:VIII:683). I förra delen av februari 1524 meddelar det danska riksrådet konung Fredrik I, att det beviljat holländarna rätt till fri seglation i danska farvatten, eftersom de annars, enligt vad de själva framhållit, kunde bli tvungna att ansluta sig till Kristian II, då de inte kunde ävstå från seglationsrätten i danska farvatten (HR 3:VIII:690). För egen del hade Fredrik I givit holländarna rätt till fri handel i Danmark och Norge med särskilt betonande av Bergen mot sedvanliga tullar och löfte om att inte understödja det danska rikets fiender (HR 3:VIII:685 – 25/1 1524 s 598). Riksrådet ber också konungen att påverka de vendiska städerna, så att de inte ingrep mot holländarna. Till synes står således konungen utanför detta gynnande av de holländska köpmännen. Det diplomatiska spelet är i full gång.

I mars 1524 hölls en hansedag i Lybeck (10/3–15/3). Genom vad som skett i Danmark i januari och februari, hade hansedagen ställts i en besvärlig situation. I detta läge väckte Hamburg tanken på att man kunde accep-



tera en begränsad holländsk sundsseglation. Hamburg motiverade detta med att holländarna, om sundet spärrades, skulle kunna söka sig in i Östersjön på andra vägar. Man nämnde landvägen Husum-Flensburg, vilket kunde få allvarliga följder (HR 3:VIII:714 §§ 19, 20, 26). Hansedagen beslöt att i all vänlighet be holländarna att ännu någon tid avstå från sundsseglationen. Under tiden skulle städerna bearbeta Gustav Vasa att avstå från fientligheter. Hamburgs förslag 1524 innebar tydligen, att man borde uppge tanken på en spärr av sunden.

Vid Köpenhamnsförhandlingarna i juni–juli 1524 blev sundsseglationen en central fråga. Huvudmotståndare vid diskussionerna var Lybecks borgmästare Thomas von Wickede och Danzigs stadssekreterare Ambrosius Storm. Holländarna var väl representerade. De krävde liksom förut fullständig frihet att använda Öresund. Vilken uppfattning Lybeck företrätt vid förhandlingarnas öppnande kan ej avgöras. Förmodligen har staden intagit en avvaktande hållning. Ett möte med danske konungen i början av förhandlingarna kan ha fått betydelse, ty inställningen i de preussiska och livländska städerna, vars talan fördes av Ambrosius Storm, blev jämte Danmarks inställning avgörande.

Hamburg återkom emellertid med sitt förslag om begränsning av den holländska sundsseglationen mot garanti för att Kristian II ej skulle få någon hjälp i Nederländerna. Rostock och Stralsund anslöt sig till Hamburg (HR 3:VIII:812 §§ 71 och 77. Jfr Lahaine i HGBI 1918 s 272 ff). Lybeck uppges ha förklarat, att det inte kunde bli tal om någon sundsfart för holländarna, så länge de inte kunde ge garanti för att Nederländerna inte skulle stödja Kristian II (HR 3:VIII:812 § 71). Det innebar en viss anknytning till Hamburg.

Ambrosius Storm angrep i ett skarpt anförande Hamburg och de vendiska städerna och krävde fri seglation genom Öresund och Danmarks samtliga infartsvatten till Östersjön för alla nationer – detta i full enighet med holländarna. Hans krav visade sig emellertid ytterst känsligt för de lybska representanterna. I sin rapport till Danzig säger Storm, att lybeckarna blivit mycket bittra över hans anförande ("sere bitter"). Han fortsätter: "Wol se van dage to vorne gesecht, dat eer gemote ny were gewesen, de Hollanders ut der seh to holden, darmede villichte wol etliche borgers muchten hebben umbegegungen, zo sede doch her Thomas van Wickeden: Wen gy van Dantszke, Rige und Revell alleyne de Hollanders hebben, so fragen gy vele darna, wo wie andern und dat gemeyne gut faret. Und, eer dat uns andere so plat van der sehe segeln solen, eer wille wie mit holpe und rade der andern ock der heyden alle, dat wie hebben, darby upsetten". Detta innebär, något fritt återgivet, att ehuru lybeckarna dagen förut sagt, att deras avsikt aldrig varit att hålla holländarna borta från Östersjön, en tanke, som kanske några lybska borgare kunde ha umgåtts med, så yttrade likväl herr Thomas von Wickede: "Om ni i Danzig, Riga och Reval får ha holländarna för er själva, frågar ni väldigt mycket (!) efter hur det går för oss andra och

gemenskapen. Hellre än att holländarna skall segla oss andra platt bort från Östersjön, vill vi med hjälp och råd av de andra och de otrogna (!) sätta in alla resurser vi har till förfogande". Dessutom tillfogade von Wickede, att man mycket väl visste, att Danzig och andra städer hade partrederi med holländarna (HR 3 VIII:812 § 72).

Man bör lägga märke till hur Storm i sitt bemötande av von Wickede starkt betonar motsättningen mellan de lybska försäkringarna om att staden aldrig avsett att spärra Östersjön för holländarna, och eftergiften, att några borgare kanske tänkt sig det. von Wickedes följande affekterade yttrande, att man i Lybeck inte ämnade finna sig i holländarnas konkurrens utan skulle tillgripa alla resurser för att komma till rätta med den, är enligt Storms mening avslöjande, då det visar, att Lybeck inte övergett tanken på en sundsspärr. En sak är uppenbar. Lybeck och Hamburg var 1524 inte beredda att avstå från kontrollen över de baltiska stapelvarorna. Kontingenteringen av den holländska sundsfarten måste ha avsett att tvinga holländarna att specialisera sig på sådana varor, som inte betraktades som stapelvaror. Detta förklarar varför Lybeck höll sig i bakgrunden och lät Hamburg, Rostock och Stralsund föra fram tanken på en kontingentering med en motivering, som röjer, varför man övergett tanken på en sundsspärr.

Hamburgs borgmästare knöt sedan an till von Wickedes ovan anförda yttrande genom att ställa gemenskapen i motsats till enskilda städers profitbegär. Han ansåg det uppenbart, att Danzig hade ett samförståndsavtal med holländarna om sundsseglationen med innebörd att man inte skulle ta hänsyn till andra städer (HR 3:VIII:812 § 73).

Ambrosius Storm vände sig mot Lybecks och Hamburgs borgmästare. Han menade att det var svåra anklagelser, de riktat mot Danzig, och betonade, att om en stad sökte den andras fördärv, kunde slutet inte bli gott. Man misstolkade emellertid Danzigs avsikter. Om holländarna fick fortsätta med sin seglation på Östersjön, skulle det gagna alla städer lika mycket, och han förnekade, att något hemligt samförstånd existerade mellan Danzig och holländarna liksom att staden skulle ha något bolag eller partrederi med dem, varpå han manade Lybeck och Hamburg att namnge dem på vars uppgifter de stödde sin beskyllning. Om holländarna skulle visa sig fientliga mot hansestäderna, vilket han dock inte hade anledning att tro, skulle Danzig inte ta parti för dem. "Na sulken und ändern reden", dvs efter detta och andra yttranden av Storm blev Lybecks och Hamburgs representanter "något mjukare och vänligare", säger Storm (HR 3:VIII:812 §§ 74 och 75).

Den 26 juli fick holländarna svar på sina krav. Det medgavs dem fri seglation och fri handel i Danmark och Norge samt i de preussiska och vendiska städerna mot ömsesidighet och löfte om att Kristian II ej skulle få stöd i Nederländerna. Sigillerade urkunder skulle ha utväxlats före den 11/11 1524. Till dess skulle stillestånd råda (HR 3:VIII:812 §§ 2 och 4). Regentinnan Margareta utbad sig emellertid den 23/10 förlängning av stilleståndet

till den 6/1 1525 (HR 3:VIII:871). Den 29/11 meddelade hon, att hon godkände överenskommelsen och förband sig, att om kejsaren tänkte stödja Kristian II, underrätta motparten därom ett halvt år i förväg. Detta skulle delges alla berörda parter och i synnerhet svenskarna (HR 3:VIII:879).

De nederländska representanterna var medvetna om Storms och Danzigs betydelse för utgången av den holländska frågan. Efter förhandlingarnas avslutande uppsökte en av dem, Cornelius Bogardh, Ambrosius Storm och tackade honom, då han fått veta, att Storm varit flitigt i elden för att säkra allas fria seglation och därvid gått emot "etlicken luden". Storm svarade, att han endast gjort, vad hans uppdragsgivare ålagt honom och att dessa ville göra allt för att upprätthålla god vänskap och säkra förbindelser med Holland, Seeland och Brabant (HR 3:VIII:812 § 138).

Därmed skulle man tro, att frågan om den holländska sundsseglationen var avvecklade. Så var dock ej fallet. Strax före avresan från Köpenhamn gjorde nämligen Hamburgs representanter ett nytt försök att förmå Fredrik I att spärra sundet för all transport av "stapelgudern". Närvarande var "etliken Holsten redem", medan inga danska rådsherrar var närvarande. Man frestade konungen med de stora tullinkomster hans hertigdöme Holstein kunde räkna med i så fall. Konungen ställde sig dock avvisande (HR 3:VIII:811 § 177).

Detta hamburgska försök att omintetgöra beslutet från den 26/7 är det enda tillfälle vid förhandlingarna, då man på lybsk-hamburgsk sida förde stapelvarorna på tal. Under själva förhandlingarna hade man endast krävt en begränsning av den holländska sundsseglationen till ett bestämt antal skepp, sedan en fullständig spärr av sundet visat sig orealistisk. Försöket tyder på att det minsta man i Lybeck och Hamburg hoppats uppnå var en garanti för att Lybeck skulle förbli genomgångshamn för stapelvarorna. Lybeck hade tvingats till fullständig reträtt. Danzig och de livländska städerna hade stått i vägen liksom Danmark.

## 2.

Redan 1525 inträffade emellertid händelser, som höll på att omintetgöra Köpenhamnsuppgörelsen 1524. Kristian II hade sänt ut kaparfartyg, vilka i Nordsjön skulle komplettera Sören Norbys verksamhet i Östersjön. Det hade emellertid skett utan såväl den nederländska regeringens som kejsar Karl V:s samtycke. Lybeck sökte genast utnyttja denna situation mot holländarna. Det hävdade att överenskommelsen 1524 hade brutits och krävde ingripande mot holländska handelsskepp. I mars 1525 fördes förhandlingar i Segerberg. Vid dessa karakteriserade Thomas von Wickede regentinnan Margaretas bekräftelse av överenskommelsen 1524 som otillräcklig, då man inte kunde bygga något på den, dvs på regentinnans löfte (HR 3:IX:29, § 22). Man måste ha en skriftlig förbindelse (HR 3:IX:29, § 34),

och åt danska regeringen uppdrogs att framföra krav därpå (HR 3:IX, 29, §§ 34 och 36). von Wickede önskade vidare att holländarna skulle betraktas som fiender (HR 3:IX:29 § 22), men konung Fredrik avvisade detta med att man inte kunde anklaga holländarna, innan man med säkerhet visste, att de hade någon skuld (Ibid. IX:29 § 23). Då Lybeck uppmanade Danzig att förmå holländarna att tills vidare avstå från sundsseglationen, eftersom lybska fartyg var i sjön i kamp mot Sören Norby, vägrade staden att tillmötesgå detta krav (Ibid. IX:63 och 72).

Förhandlingarna fortsattes i Lybeck 1525, där holländska representanter var närvarande och avvisade alla påståenden om holländskt ansvar för kaperierna. Regentinnan hade i stället förbjudit Kristian II att ägna sig åt kaperi, vilket var riktigt (HR 3:IX:27, jfr nr 93 §§ 101, 104, 105, 107, 110. Se vidare regentinnans brev till Kristian II den 6/10 1525. Ibid. IX:201). De avslutande förhandlingarna i Lybeck under juli-oktober kom att medföra en fullständig omsvängning i Lybecks hållning till holländarna.

Danzigs, Rigas, Königsbergs och Thorns representanter vid dessa juli-oktoberförhandlingar i Lybeck hade mötts före förhandlingarna och enats om gemensamt uppträdande ifråga om holländarnas östersjöhandel. De skulle varken gå med på att hålla holländarna borta från Östersjön eller på att genomföra någon vare sig stor eller liten kontingentering av deras seglation. Tvärtom skulle de kräva, att alla skulle ha rätt att använda både vatten och land efter behov, så långt det var förenligt med hansestädernas intressen (Ibid. IX:132 § 6 jfr den livländske ordensmästarens uppfattning. Ibid IX:72). Den danske konungen hade vidare i sin instruktion för de danska sändebuden ålagt dem att "i den holländska saken" inte besluta något med lybeckare eller holländare och att dra ut på förhandlingarna, utan att lybeckarna märkte det, medan de på alla sätt visade, att man i Danmark "står holländarna hårt emot" (HR 3:IX:151 § 9 – 30/6 1525). Både från preussisk-livländsk sida och från dansk var man således beredd att möta lybska krav ifråga om den holländska sundsseglationen avvisande. Kejsaren hade dessutom direkt blandat sig i hansestädernas politiska åtgöranden. Den 12/5 1525 hade han manat regentinnan Margareta i Nederländerna att utfärda "lettres patentes", som tillät hans undersåtar att bistå Kristian II (DN XV:275, jfr även HR 3:IX:93 § 107). Den 20/5 vände han sig vidare till alla köpmän i Lybeck och hansestäderna med begäran, att de skulle avhålla sig från varje form av stöd åt hertig Fredrik i Holstein i kampen mot Kristian II (HR 3:IX:77, 78). Regentinnan nonchalerade dock kejsarens brev och förbjöd i stället holländarna att stödja Kristian II (HR 3:IX:265 anm. 2, 93 § 107, 131 § 188, 147 §§ 1, 2). Det hade under förhandlingarna i Lybeck i juni från kejsarlig sida betonats, att Lybeck också hörde till kejsarens länder (HR 3:IX:93 § 120). Slutligen gick regentinnan så långt, att hon den 6/10 1525 ålade Kristian II att återkalla sina kapare och betala skadeersättning (HR 3:IX:201, DN X:478).

När kejsar Karl V så den 20/5 1525 bekräftade 1524 års överenskommel-

se om den holländska östersjöhandeln (HR 3:IX:76), var det överhuvudtaget inte längre möjligt för Lybeck att vidhålla sin inställning till holländarna, och en fullständig omläggning av den lybska politiken blev följden.

I den recess, som avslutade juliförhandlingarna med nederländska regeringen talas om "sådant avskedsbeslut", som skulle skriftligt bekräfta Köpenhamnsöverenskommelsen från 1524 genom utväxling av bekräftelser (HR 3:IX:131 § 199). Lybeck hade redan den 28/5 i brev bett Fredrik I att ge sina representanter vid Lybeckförhandlingarna i juni fullmakt att bekräfta på konungens vägnar, vilket han, som vi ovan sett, inte gjorde (HR 3:IX:80). Han bekräftade först den 28/1 1526 och intog därvid i sin bekräftelse en transumpt av Karl V:s från 1525 (HR 3:IX:249, DNT I:9). Efter förhandlingarnas avslutande skrev Lybeck till Danzig och förklarade, att städerna nu inte längre hade något att frukta av Kristian II, sedan de fått högtidliga bekräftelser av både kejsaren och regentinnan Margareta. Den lybska sinnesförändringen framstår som fullständig. Förebud hade visat sig redan under juniförhandlingarna i Lybeck, där von Wickede yttrat, att Lybeck var en riksstad, lydande under "Det heliga romerska riket". Genom nödtvång och för att värja sig hade staden dragits in i fejden mot Kristian II men var dock angelägen om att på allt sätt bevaka städernas bästa hos kejsaren (HR 3:IX:94 § 95).

Lahaines och Vollbehrs uppfattning, att Lybeck aldrig under dessa förhandlingar åsyftat någon sundsspärr kan inte accepteras. En sundsspärr för den holländska handeln med stapelvaror ingick i stadens förhoppningar efter de stora politiska framgångarna under åren 1522–1523, då man både drivit bort Kristian II och sprängt unionen genom att placera två av sina bundsförvanter på de nordiska tronerna. Klaus Brömses medgivande av att det fanns "etliche", tydligen inflytelserika, lybska borgare, vilka önskade spärr och vilkas uppfattning han inte ville ta avstånd ifrån, torde visa detta. Det var också först när Lybeck trots ett skickligt politiskt spel tillsammans med Hamburg såg alla möjligheter stängda genom de preussiska och livländska stadsgruppernas och Danmarks absoluta motstånd, som man gav upp även tanken på en kontingentering av den holländska sundsfarten och då även en begränsning av den till icke-stapelvaror. Därtill bidrog då i hög grad fruktan för en konflikt med kejsar Karl V.<sup>4</sup>

### III. De svensk-holländska förhandlingarna i Lybeck 1525

#### 1.

Den förändrade lybska inställningen till holländarna fick betydelse även för förhållandet mellan holländare och svenskar. I Köpenhamn hade Lybeck 1524 lovat att om holländarna så önskade, skulle staden använda "allen vlejs", dvs all sin flit för att utverka, att de fick liknande handelsrättig-

heter i Sverige som i Danmark–Norge och i hansestäderna vid Östersjön. Även om lybeckarna inte ansåg sig kunna garantera Gustav Vasas samtycke, kunde de inte tänka sig, att han skulle vägra följa deras råd (HR 3:VIII:859 § 5). I slutet av juli 1525 förklarade de sig på nytt villiga att medverka till att avveckla holländarnas konflikt med Gustav Vasa (HR 3:IX:145, § 8).

Det är också uppenbart, att Gustav Vasa var klart välvilligt inställd till en uppgörelse med holländarna. I ett brev till Måns Bryntesson på Älvsborg berättar han, att han i Malmö 1524 gett lybeckarna i uppdrag att förhandla med holländarna om den planerade freden – ”om then beramath fryd” – men att han sedan ingenting hört (GR II s 16, A Falk 1907 s 48). Förmodligen har lybeckarna fört frågan på tal i Köpenhamn enligt sitt löfte, ty även dr Suderhusen berättar i en rapport från Lybeckförhandlingarna 1525, att vid Malmömötet enighet åstadkommits om att konflikten mellan svenskar och holländare skulle avvecklas vid förhandlingarna i Lybeck följande år (HR 3:IX:93 § 103 – ”Danket de van Lubeck, dat de myt den Sweden enen fredstant behandelt”).

I brev den 1 oktober 1524 hade Lybeck vidare meddelat Amsterdam, att det såsom man kom överens om i Köpenhamn, genom påtryckning förmått Gustav Vasa att acceptera fredsförhandlingar i Lybeck pingsten 1525 samt att Gustav Vasa uppdragit åt staden att fungera som medlare. Dessutom hade konungen gått med på ett stillestånd till den 25 sept 1525 med rätt för alla kejsarens undersåtar att därunder besöka hans rike. Detta uppger Amsterdam i sitt tackbrev den 3 nov 1524, däri staden också meddelar, att den om möjligt skulle låta sig representeras vid de kommande förhandlingarna. Amsterdam ber också Lybeck fortsätta arbeta för fredliga handelsförbindelser (HR 3:IX:84a s 82 f). Troligen överdriver Lybeck sina egna insatser för att få Gustav Vasa förhandlingsvillig.

## 2.

Förhållandet mellan Lybeck och de holländska städerna skärptes emellertid, såsom ovan sagts, genom Lybecks försök att på nytt komma åt den holländska östersjöhandeln i samband med att Kristian II sände ut kaparskeppen 1525 (se ovan s 11 f). Sex holländska städer föreslog samma år att man med brev eller genom sändebud i hemlighet – ”mit brieven oft secrete boden” – skulle bearbeta de preussiska och livländska städerna att bryta med den vendiska stadsgruppen – ”separeren ende trecken von die von Lubich”. På liknande sätt borde Gustav Vasa ”genom sändebud eller brev i hemlighet” underrättas om att han ingenting hade att frukta av kejsaren eller Nederländerna samt att Lybecks taktik gick ut på att underblåsa konungens fruktan för Kristian II, så att lybeckarna ensamma skulle kunna ta hand om de svenska exportvarorna, bland vilka de nämner silver, koppar,

pälsverk, talg och dylika ”kostliga” varor, på vilka Lybecks dominans inom östersjöhandeln vilade (HR 3:IX:144, §§ 5, 7, 8 – 25/4 1525).

Följden blev att man i Holland beslöt att ta förhandlingarna om en svensk-holländsk handelsfred i egna händer och inte utnyttja lybeckarna som medlare. Dr Suderhusen berättar i en rapport till regentinnan Margareta, att han och hans meddeputerade den 23 juli uppsökte ärkebiskopen i Uppsala i samband med förhandlingarna i Lybeck 1525, eftersom det i deras uppdrag ingick att avsluta ett fredsfördrag med Sveriges konung. De blev vänligt mottagna, men ärkebiskopen kunde ingenting företa sig, förrän hans medrepresentant greve Johan av Hoya anlät. Gustav Vasa hade nämligen anförtrott greven denna angelägenhet (HR 3:IX:134, § 8). Sedan greven av Hoya anlät, slöts den 17 augusti ett handelsfördrag med Sverige. Redan den 24 augusti blev nederländerna av ärkebiskopen underrättade om att lybeckarna genom rykten fått kännedom om vad som skett och var illa tillfreds med att de ställts utanför förhandlingarna, trots att de förra året fått Gustav Vasas uppdrag att på hans vägnar förhandla med holländarna. De bad de nederländska representanterna reda upp detta med lybeckarna, vilket dessa lovade göra (HR 3:IX:134, § 15).

### 3.

Avslutandet av den svensk-holländska handelstraktaten i Lybeck 1525 har väckt förvåning hos de äldre forskare, som inte haft tillgång till ifrågakommande del av Hanserecessen. I synnerhet har man varit förvånad över att traktaten inte föranlett något lybskt missnöje efter 1525. I modern svensk litteratur har K Kumlien antytt möjligheten av att Sveriges anknytning till Holland 1525 skedde med Lybecks vetskap och medgivande (K Kumlien i KVHAAH:86 – 1953 s 422 f) – Mot detta har S Lundkvist vänt sig, då det inte ”karakteriserar situationen”. Enligt honom har traktaten nämligen väckt ”stort missnöje i Lybeck” (S Lundkvist i Scandia 1961 s 15). R Håpke hade före Kumlien och Lundkvist hävdad, att Lybeck självt förmedlat de förhandlingar, som ledde till traktaten 1525, och först då staden börjat frukta, att förhandlingarna kunde inverka på de rättigheter hanseaterna erhållit genom strängnäsprivilegierna, blivit irriterat (R Håpke 1914 s 128 f). Håpke har emellertid med orätt i Suderhusens rapport ändrat uttrycket ”talem provinciam” till ”talem provisionem” och låtit detta senare uttryck åsyfta strängnäsprivilegierna, för vilka han menar, att de holländsk-svenska förhandlingarna synts Lybeck kunna bli prejudicerande. Med orätt anser han därför också tidsbestämningen ”superiori anno” felaktig och föreslår, att den utbyts mot ”vor zwei Jahren” (Håpke 1914 s 129, anm 3).

Kumlien bygger på Håpke men har modifierat hans uttalanden och menar, att staden accepterat traktaten utan ”djupare gillande”, varför intet

missnöje märks i senare källor. När Lundkvist påstår, att 1525 års traktat väckt "stort missnöje" i Lybeck, stöder han sig på Suderhusens rapport till regentinnan, i vilken det heter, att svenskarna vid mötet den 24 augusti berättat, att lybeckarna fått höra ett rykte om vad som förekommit, och fortsätter, att lybeckarna var illa tillfreds med att förhandlingarna förts utan att de haft någon insyn i dem, trots att Gustav Vasa givit dem uppdraget att handlägga frågan.<sup>5</sup> Suderhusen talar emellertid inte om något lybskt missnöje med den svensk-holländska handelstraktaten. Det gäller endast det tillvägagångssätt, varigenom Lybeck ställts utanför förhandlingarna. Lundkvist har i rapporten läst in något, som inte finns i den.

I Allgemeen rijksarchief i Haag finns emellertid också en annan rapport från förhandlingarna, avsedd för provinsen Holland. Den är skriven på franska och undertecknad av bl a dr Suderhusen. Lundkvist säger sig visserligen följa den, när inte annat anges, men det märks föga i hans framställning (S Lundkvist i Scandia 1961 s 13 not 17). I den berättas, att de nederländska representanterna i hemlighet – "secrètement" – uppsökte ärkebiskop Johannes Magnus för förhandlingar om en handelstraktat med Sverige den 23 juli. Ärkebiskopen kunde emellertid ingenting företa sig, så länge inte greve Johan av Hoya anlät, men lovade, att när så skett, kalla dem till ett möte.<sup>6</sup> Detta möte kom till stånd den 27 augusti, då 1525 års handelstraktat utformades. Från svensk sida hade man därmed tillmötesgått nederländernas den 23/7 framförda önskan om direkta förhandlingar med svenskarna. Vid de föregående lybsk-nederländska förhandlingarna hade det kommit till skarpa motsättningar på grund av lybeckarnas krav på ursäkter för och återställelse av det gods de förlorat genom Kristians II:s kapare i Nordsjön. I annat fall hotade de med beslag på holländska skepp och varor.<sup>7</sup> Redan den 7/7 hade nederländerna också, som vi ovan sett blivit övertygade om att den lybska inställningen till dem var fientlig (ovan s 11 f). De ville därför undvika deras medverkan. Dagen efter att de uppvaktsat ärkebiskopen, dvs den 24/7, mötte de på nytt lybeckarna på rådhuset, varvid den lybske borgmästaren starkt förargade dem genom att "i långa och högdragna ordalag – par longues et hauttaines parolles" upprepa sina anklagelser mot holländerna och kräva restitution av vad som kapats.<sup>8</sup>

Denna rapport till Holland har en tydlig tendens att betona lybeckarnas överlägsna och direkt fientliga uppträdande och de nederländska representanternas därav föranledda agerande. Så betonar rapporten dels de svenska sändebudens älskvärda bemötande av nederländerna, dels lybeckarnas oresonliga krav – "choses irraisonables par ceulx de Lubeck demandeés" – och inflikar, att de båda svenska sändebuden inte lät sig hindras av att lybeckarna med eftertryck begärt, att de inte skulle förhandla med dr Suderhusen och de andra nederländerna – "non obstant que ceulx de Lubeck auvient fort sollicite . . . qu'ils ne vouldissent traicter avecques" etc.<sup>9</sup> I en något annorlunda belysning kommer deras kontakter med svenskarna, när Olaus Magnus, ärkebiskopens broder, i samband med de sena-



re förhandlingarna berör deras uppträdande i Lybeck 1525. Han säger att de ”anno XXV i Lybeck dagliga begärande voro, att Eder Maj:ts ambassadör ville ingå, uppå E Nådes och Riksens Råds behag, en fri och felig dag och fred mellan E Nade Sveriges Rike och kejsarens undersåtar i all Vesträlandom” (HSH 1 s 10 f). Här får man ett intryck av att de måst tillgripa intensiv bearbetning.

När Lundkvist av dr Suderhusens latinska rapport drar slutsatsen, att förhandlingar mellan Sverige och Nederländerna endast var tillåtna genom Lybeck (Scandia 1916 s 15), är detta riktigt endast såtillvida, att staden tydligen någon gång före den 27/8 manat de svenska representanterna att respektera det uppdrag staden fått av Gustav Vasa. Lybeck hade, såsom framgår av Amsterdams ovan nämnda tackbrev (ovan s 14), förberett förhandlingarna. Det är under sådana förhållanden naturligt, att lybeckarna irriterades av ryktet om att en handelstraktat slutits, och det är också naturligt, att de svenska sändebuden bad nederländerna, som tagit initiativet till de direkta förhandlingarna och säkerligen också utverkat, att staden ställts utanför, att reda upp saken med lybeckarna. De lovade det och har tydligen gjort det, eftersom den ej förekommer mera i källmaterialet. Ingen av de båda nederländska rapporterna innehåller heller något om lybskt missnöje med den 1525 slutna handelstraktaten. I den på franska skrivna rapporten, vilken Lundkvist knappast utnyttjar, hade man haft all anledning att betona detta lybska missnöje, om det kommit till uttryck.

## 4.

När Lybeck 1525 ställdes inför ett fullbordat förhandlingsresultat och fick ta del därav, har staden inte gärna kunnat visa missnöje med själva traktagen. I Köpenhamn hade lybeckarna 1524 lovat att använda all flit för att Brabant, Holland och Friesland skulle förunnas samma ”sigelation, frequentation und hanttirunge” i Sverige, som de erhållit i Danmark–Norge samt i de vendiska och preussiska städerna enligt innehållet i det svar, som de nederländska representanterna i Köpenhamn fick på sina krav. När det däri hänvisas till Danmark–Norge, avses bestämmelserna i den föregående § 3, vars väsentliga formuleringar därför lämpligen parallellställs med motsvarande formuleringar i den bevarade texten av 1525 års traktat.<sup>10</sup>

Lybecks löfte i Köpenhamn  
1524  
HR 3: VIII:859 § 8  
Brabant, Holland och Friesland  
får besöka danske konungens  
länder  
”frey, feyligen, ungehindert zu

Traktaten i Lybeck 17/8  
1525  
SHT 1973 s 533  
Brabant, Holland och Västfriesland  
får besöka det svenska riket  
”fryg, zeher, unbewartt

wasser und lande, abe und an, nach eines jedern nottorft und gelegenheit mit irer segelation, guttern und Kauffmanschaft besuchen, darinne kauffen, verkauffen, handeln und wandeln, passirn nach eines jedern gelegenheit”.

zunder vreest veylick wolgeleydett jn dath rijcke Sweden tho vnnd aff vnnd oich dar jnne, gelich wye des rijcks verwannten voerenn vund gebruycken mogen, dock alles vme geborliche tolln vnnd tzijze, wo vhamn oldes hercamende”.

Traktaten av 1525 innebär inte något väsentligt utöver vad lybeckarna lovade i Köpenhamn. Utbytet av ”nach eines jedern nottorft und gelegenheit” mot ”gelich wye des rijcks verwannten” innebär ej någon förändring utan endast att de i Sverige tillerkännes samma handelsrättigheter som rikets andra handelsvänner har enligt stadslagen mot sedvanliga tullar och acciser. Den svensk-holländska handelstraktaten av 1525 innebär därför ej något ingrepp i strängnäsprivilegierna 1523. Forskningen anser den emellertid ej förenlig med dessa privilegier från 1523, en åsikt som verkar märklig redan genom Lybecks agerande i Köpenhamn och dess ovan berörda brevväxling med Amsterdam. En närmare granskning av strängnäsprivilegiernas innebörd blir därför nödvändig.

#### IV. Strängnäsprivilegierna 1523 och deras innebörd

##### 1.

Strängnäsprivilegierna var för Lybeck den viktigaste vinsten av kriget vid sidan av de privilegier i Danmark–Norge, som konung Fredrik I följande år utfärdade för staden och dess bundsförvanter. Privilegierna hävdas av forskarna innebära, att hanseaterna fick ”fullständigt allenarådande monopol på den svenska handeln”,<sup>11</sup> ty de uppfattar bestämmelserna så, att andra utländska köpmän genom dem utestängdes från handel i Sverige. Följaktligen har det väckt förvåning, att Gustav Vasa redan 1525 kunde sluta ett handelsavtal med holländarna.

Den innebörd samtiden intolkade i strängnäsprivilegierna stämmer emellertid inte med den forskarna företräder. Detta har redan framgått av vad vi ovan konstaterat om Lybecks inställning till en planerad holländsk-svensk handelsöverenskommelse i Köpenhamn 1524. Där förklarade sig lybeckarna själva villiga att förmedla en sådan, om holländarna önskade det. Vi har också ovan sett, att de hållit detta sitt löfte vid Malmömötet 1524, då de föreslog förhandlingar därom i Lybeck 1525. Staden Amsterdam bad vidare lybeckarna fortsätta sitt arbete för en svensk-holländsk handelsöverenskommelse.

Sådan var emellertid inte Lybecks inställning till holländarna i Sverige i

början av 1520-talet. När Staffan Sasse den 17 mars 1522, således i det inledande skedet av det svensk-lybska samarbetet, skrev till Gustav Vasa och begärde, att han skulle sända pengar eller pengars värde för betalning av Lybecks utlägg, såvida han ville ha fortsatt krigshjälp, røjde han samtidigt, vad de ledande i Lybeck räknade med att vinna som tack, genom att han manade Gustav Vasa att avskaffa tullen på lybsk och annan hanseatisk handel i Sverige samt utfärda ett allmänt förbud – ”eyn gemeyne vorbot” – mot att svenska varor fördes genom Öresund till Holland. Då holländska köpmän drev handel på svenska hamnar, borde även deras seglation genom Öresund på Sverige förbjudas. De som ville handla med Sverige skulle hänvisas till Lybeck, Danzig, Reval, Riga eller andra hanseatiska hamnar (HR 3:VIII:60, se även Yrwing i Scandia 1958 s 198 ff). Det antydes inte att något av detta endast skulle gälla, så länge kriget pågick. I stället torde det röra sig om ett tidigt utkast till planer på en lybsk-hanseatisk kontroll av den svenska handelsmarknaden.

I juni 1522 avslöjade Lybeck för Danzig, att det låtit uppsätta ”etlicke artickele in eyner gestaelt eynes privilegii”, vilket man ”to erhalden vorhæpet”, dvs vilket man hoppades få bekräftat (HR 3:VIII:114 efter 3/6). Med den första stora hjälpeexpeditionen till Sverige översände lybeckarna så detta utkast (se därom Yrwing i Scandia 1958 s 198 ff, Scandia 1964 s 374 ff). Biskop Hans Brask har låtit skriva av det i sin kopiebook och egenhändigt kommenterat det i marginalen.<sup>12</sup> Hans kommentarer har intresse för förståelsen av stadgarnas innebörd. I många fall är också formuleringarna i förslaget klarare än i privilegiebrevet 1523, som karakteriseras av otydlighet ifråga om flera viktiga bestämmelser.

I de viktigare artiklarna i privilegiebrevet 1523 stadgas följande (HR 3:VIII:444 §§ 5, 6, Ekdahl IV §§ 6, 7, 8):

Lybeck och Danzig ”myt oren vorvanten” befrias från tull och alla andra handelspålagor i Stockholm, Kalmar, Söderköping och Åbo samt i hela riket.

I de nämnda fyra städerna får de vidare rätt att ”koepslagen myt den borgeren”, vilket motiveras med att svenskarna är tullfria i Lybeck och där har rätt att ”koepslagen med stadens borgare”.

I samma fyra städer får de också rätt att ”koepslagen” med prelater, adel, andliga och världsliga med guld, silver, pärlor, ädelstenar, ringar och scharlakan.

Ingen annan av utländsk nation skulle få sådan rätt att ”koepslagen” i Stockholm, Kalmar eller annorstädes i riket.

Inga andra skulle i kommande tider få sådana rättigheter i Sverige, och ingen utlänning skulle kunna bli borgare i Stockholm och Kalmar.

Svenskar skulle endast segla på hansestäderna vid Östersjön och förgåta Öresund och Bälten.

Dessa stadganden utesluter inte, att andra nationers köpmän inför varor till svenska hamnar eller utför varor ifrån dem mot att de erlägger stadgade

tullar och avstår från detaljhandel med borgarna, dvs de har rätt till parti-handel i de svenska hamnstäderna trots strängnäsprivilegierna.

Att så förhåller sig torde också framgå av att biskop Brask inte kommenterat dessa privilegiestadganden på annat sätt än genom att i marginalen anteckna: "Contra Cap 34 et 35 in köpmala" och "grauatur 35 C in köpmala".<sup>13</sup> Går man till kap XXXVIII i Stadslagens köpmålabalk, finner man, att kapitlets pr sysslar med gästande köpmäns handel i riket. Ifråga om alla gäster, vare sig de kommer från Flandern, Tyskland, Gotland eller annorstädes från, gäller att de endast får driva handel med köpstadsmän och inte med bönder och andra. "Understandande i them köpenskap the sculu haer köpa". "Detta är så att förstå" (Wesséns översättning), fortsätter paragraf 1, "att de vid köp av smör, koppar, järn, humle, talg, sälspäck, skinnvaror och andra varor, skall köpa dessa i halva skeppund och hela decker och ej t ex i stycken av koppar utom för den händelse att säljaren ej kan fylla ett skeppund.<sup>11</sup> Gäster får dessutom inte köpa sälspäck utan endast tran.

Gäst som behöver smör under sitt uppehåll, skall köpa det av stadens borgare och inte av andra (§ 2). Säd skall gäster köpa i hela läster såväl av borgare som av bönder, dock med undantag för gotländska gäster (§ 4). Handel gäster emellan förbjödes (§ 5). Som en konsekvens härav förbjuder stockholmsburspråk 1462 och 1463 borgare att fungera som bulvaner för gäster genom att köpa upp varor i mindre partier, och ett burspråk från 1463, förbjuder alla, som inte är borgare, att köpa säd av något slag (STb 1 s 442:3, 449:9, 454:58). Förbudet mot att borgare fungerar som mellanhänder för gäster upprepas 1476 vid risk av 80 marks böter, dvs dubbla 40 marksböter (STb 1 s 457:9).

Stadslagen förbjuder således gäster att ägna sig åt detaljhandel och borgare att fungera som mellanhänder. Biskop Brasks kommentar till hanseaternas rätt att "koepslagen" i Stockholm, Kalmar, Söderköping och Åbo innebär, att detta privilegium ej är förenligt med kap 34 och 35 i köpmålabalken, då det leder till en inskränkning i de svenska borgarnas handelsrättigheter. Det är således de svenska borgarna, som drabbas av hanseaternas rätt att koepslagen i de nämnda fyra städerna. Privilegiet innebär däremot inte någon inskränkning i utländska köpmäns rätt till partihandel i dessa städer eller i riket för övrigt.

Det är dock mycket omfattande och viktiga privilegier Lybeck och dess vänner tillförsäkras i strängnäsprivilegierna. Det rör sig om tullfrihet i hela riket samt rätt att driva även detaljhandel med städernas borgare i Stockholm, Kalmar, Söderköping och Åbo. Därtill kommer rätten att handla med prelater, adel, andliga och världsliga med ovan nämnda lyxvaror, framför allt i samma fyra städer. Endast hanseater kan vidare upptas i borgerskapet i Stockholm och Kalmar, och svenska köpmän skall endast besöka de tyska östersjöstäderna, dvs inte segla ut i Nordsjön genom Öresund och Bälten.

## 2.

När Kristian III efter grevefejden 1537 förmedlade ett nytt handelsfördrag mellan Sverige och Lybeck på fem år, varigenom strängnäsprivilegierna i vissa avseenden upphävdes, heter det bl a (ST IV: 36a s 197):

”dergleichen soll auch sunst ein jeder aus-lendischer, frembder, hantirender Kaufman das reich zu Schweden mit zu – und abfur, kauffen und verkauffen, auf des reichs zu Schweden gewonliche zollen und ordnung ersuchen und gebrauchen mugen, ungeachtet das den von Lubeck zu vorn privilegia gegeben, das niemandt ins reich zur Schweden kaufschlagen oder hantiren solt, den die jenigen, wen sie es vergunnen worden”.<sup>14</sup>

Här tolkas strängnäsprivilegierna också så, att ingen skulle få köpslå, dvs idka detaljhandel, utom lybeckarna och deras vänner. I motsats till detta privilegium ställer man ”zu-und abfur, kauffen und verkauffen” mot sedvanliga tullar, vilken form av handel är öppen för alla utländska köpmän.

Det kan således i strängnäsprivilegierna från 1523 inte vara fråga om något absolut hanseatiskt handelsmonopol utan endast om en särskilt gynnad ställning, vilken andra köpmän inte skulle kunna erhålla, nämligen tullfrihet och ensamrätt till detaljhandel med borgarna i de fyra städerna liksom ifråga om de nämnda lyxvarorna med alla i samma städer.

I utkastet står ingenting om att lybeckarna och deras vänner skulle ha rätt till detaljhandel med guld, silver, pärlor, ädelstenar, ringar och scharlakan med prelater, adelsmän, andliga och världsliga i Stockholm, Söderköping, Kalmar och Åbo. Det kan ha intagits i privilegiebrevet som ersättning för att Lybeck gått med på att avstå från full detaljhandel i dessa städer. Från svensk sida har man då härvidlag genomdrivit en förändring till de svenska borgarnas förmån. Det är därför sannolikt att i uttrycket ”mit prelaten, rytterscup, manscup, geystlick und wertlick” den sista delen ”manscup, geystlick und wertlick” innebär alla, både andliga och världsliga, som vistas i dessa städer.<sup>15</sup> Utkastet 1522 räknade med full jämställdhet med borgarna.

Att Ny-Lödöse saknas bland de uppräknade svenska hamnstäderna har också väckt förvåning och till och med förklarats med att man glömt bort det.<sup>16</sup> I själva verket är det naturligt, att det ej tagits med, då både utkast och privilegier avser, att det är östersjöhamnarna, som skall ”förgäta Sundet och Bälten” och endast driva handel på de hanseatiska östersjöhamnarna. Ny-Lödöses rätt att använda Öresund och Bälten är ur lybsk synpunkt självklar.

Det var således trots strängnäsprivilegierna möjligt för såväl kronan som borgarna i de svenska städerna att bedriva partihandel med alla utländska köpmän mot sedvanliga tullar, och ingenting hindrade andra utländska köpmän att få rätt till partihandel i Sverige mot sedvanliga tullar. Kronans fogde eller hans ombud hade dock enligt stadslagen (Kmb XXXIII) för-

köpsrätt, när handelsskepp anlände till en hamn. Först därefter kunde par-tihandeln med borgarna börja.

## V. Gustav Vasa och de fortsatta förhandlingarna med Holland

### 1.

Med den rådande uppfattningen om strängnäsprivilegierna är det naturligt att forskningen ställt sig frågande till att Gustav Vasa redan 1525 kunde sluta ett handelsfördrag med holländarna.<sup>17</sup>

I svenskt källmaterial omtalas handelsförbindelser med holländarna under Gustav Vasas tid i ett brev från konungen till Måns Bryntesson (Lilliehök) på Älvsborg. Han manar honom att iaktta all försiktighet, ”förre en han affaerdigher hans nodz skip tyl holland”. Han hade nämligen ej hört något om holländarnas inställning till fredliga förbindelser inom handeln, sedan frågan därom tagits upp vid Malmömötet, då han gett lybeckarna i uppdrag att förhandla med dem ”om then beramath fryd” (GR II s 43 – 17/3 1525).

Måns Bryntesson åläggs vidare att vinnlägga sig om att med brev och bud vänja holländarna hit i landet, och ”när de kom”, skulle han använda ”all sin flit till att skaffa dem, vad varor dem behov göres”, så att de blev villigare att segla på Sverige. Samtidigt skulle han av förståndiga köpmän ta reda på vilka varor, som var bäst lämpade för export till Västeuropa och oförtövat underrätta konungen därom. Gustav Vasa hade 1524 förberett en handelsexpedition till Holland, där han ”inge andra warer” ämnade låta hämta än salt och kläde, som riket hade stort behov av.

Gustav Vasa oroade sig således inte för att handeln med holländarna skulle innebära något brott mot strängnäsprivilegierna, vilket Falk menar vara fallet (aa s 49). Det förhåller sig nämligen så, att det är konungen själv, som tänker sända skepp till Holland för att införa varor, som riket behövde, eller locka holländarna till Sverige för handelsutbyte med kronan, vilket var helt förenligt med strängnäsprivilegierna.

I mars 1524 hade Gustav Vasa fått regentinnan Margaretas brev om att alla från Östersjön i trygghet kunde segla till Holland, Seeland och Brabant. Han trodde därför inte, att man hade något att frukta av Kristian II. Måns Bryntesson skulle med det snaraste sända de kungliga skeppen till Holland för att köpa så mycket kläde som möjligt till konungens svenner, hälften svart och hälften brungult, ty Gustav Vasa väntade inte att få något från Lybeck eller någon annan hansestad. Bryntesson skulle själv skaffa sådana varor, som intresserade holländarna, och om inte Älvsborgslottets tillgångar räckte, skulle han ”laana och borgha”, tills konungen kunde betala igen. Slutligen borde han också förmå några holländska skepp att segla

till Stockholm, i synnerhet med salt (GR II s 43). Det senare var väl angeläget, då strängnäsprivilegierna uteslöt svensk seglation genom Öresund. Brevet rör sig uteslutande om kronans handel med holländarna.

Vid Malmömötet 1524 hade man enats om att Lybeck vid pingsttiden 1525 skulle avkunna en skiljedom mellan Sverige och Danmark om Gotland och Viken. De svenska representanterna kom emellertid för sent, och de danska hade, när de svenska anlände, redan gett sig iväg, varför Lybeck slapp ifrån att avkunna skiljedomen (Yrwing i Festskrift till G Carlsson 18/12 1952 s 124, 141). De svenska sändebuden, ärkebiskop Johannes Magnus och greve Johan av Hoya, fick som vi sett, besök av kejsrerliga och holländska sändebud, som kommit till Lybeck. Resultatet blev det ovan behandlade handelsfördraget av den 17 aug 1525 (se ovan s 17 ff). Innebörden i 1525 års fördrag var, att mellan Sverige å ena sidan, Brabant, Holland och Västfriesland å andra skulle under tre år råda tryggade handelsförbindelser mot sedvanliga tullar och acciser. Ratifikationerna skulle utväxlas i Bremen vid pingsten 1526. Under mellantiden hade holländarna rätt att till Sverige införa sådana varor, som landet behövde.

Till Bremen sändes kaniken Olaus Magni, Johannes Magnis broder, som då vistades i Lybeck, jämte riddaren Johan Richardt som svenska representanter. Gustav Vasas ratifikation blev emellertid fördröjd. Man uppsköt därför utväxlingen av bekräftelserna till den 1 aug, då man på nytt skulle mötas i Nienburg. Där skulle Gustav Vasas ratifikation av den 27/4 1526, bekräftad även av riksrådet, ha utväxlats mot Karl V:s av den 19/5 1526, den senare även publicerad av arkivrådet J Liedgren (se ovan s 17 f). I Bremen och Nienburg fördes emellertid också förhandlingar, vilka avsåg att komplettera 1525 års traktat. På svensk sida önskade man begränsa holländarnas handel till Stockholm, Kalmar, Söderköping, Ny-Lödöse, Åbo och Viborg. Man ville dessutom fastställa lämpliga tider för handelsbesöken liksom lämpligt antal fartygsbesök i de nämnda hamnarna. I gengäld förklarade Gustav Vasa sig villig att ge holländarna tullfrihet för det salt, som de införde till riket.<sup>18</sup>

Hos den nederländska regeringen mötte dessa önskningsintet gensvar. Man krävde full frihet för de holländska skeppen att besöka alla svenska hamnar utan tidsbegränsning. Tullfriheten borde dessutom utsträckas att omfatta även andra varor än salt, i synnerhet då ylle, kläde och vin. Handelsfördraget borde vidare omfatta en längre tidrymd än de tre år, som stadgats i Lybeck 1525. Förhandlingarna därom fortsattes 1527.

Under senare delen av 1526 och förra delen av 1527 förde Gustav Vasa en brevväxling med riksråden i Västergötland om förhållandet till holländarna. Han hade då nyss fått Olaus Magnis rapport från Nederländerna.

Brevväxlingen inledes med ett brev från konungen den 28/10 1526, vari han säger sig av Olaus Magnis rapport ha förstått att holländarna "aere begerendhe ith effuigh bebundt och friidt medh oss och riicht", vilket de önskar få bekräftat pingstdagen 1527 i Amsterdam. Det synes honom att

man måste ta ställning, och därför begär han att de överväger, vilka "punchthar vilkor och articular" ett sådant fredsförbund borde innehålla. Vidare ville han veta, vem de ansåg borde representera Sverige vid förhandlingarna, samt om de önskade ett riksmöte, där frågan kunde diskuteras. Han begärde svar med det allra första (GR III s 309).

När han den 26/12 1526 åter skriver till dem, omnämner han, att de i sin svarsskrivelse rekommenderat honom att göra fred med holländarna, "dock så att det icke slår sönder det förbund med de lybske och vendiska städer". Konungen bemöter emellertid detta med att han inte visste sig ha slutit något "bebwndt" med de tyska städerna, som kunde hindra honom att tillåta handel med de holländare, vilka tillförde riket salt och andra nödvändiga varor. Han tillägger att även om de vendiska städerna utnyttjade bristen på vissa varor i landet till att höja priserna, tänkte han behandla dem korrekt och "holla then wenskap och gode naborskap wij på våre och menighe rikesens wegne them loffwat och tilsagt haffwa", såvida de behandlade honom och riket på samma sätt (GR III s 336). Konungens tolkning av strängnäsprivilegierna överensstämmer med vad vi ovan hävdad. Dock berör han inte det holländska kravet på frihet från tullar. Detta var särskilt känsligt med hänsyn till strängnäsprivilegierna.

Den 17 mars 1527 skriver Gustav Vasa på nytt till riksråden i Västergötland. Han inleder med att han inte vet något annat sätt att komma till rätta med det "dyre och olaglige köp", som rått än att tillåta västerländska skepp att löpa in i svenska hamnar med salt, kläde, vin och andra nyttiga varor, vilket några riksråd tillstyrkt. Så tar han upp det treåriga handelsfördraget med holländarna från 1525, vilket gjort att holländska fartyg besökt riket till "godhe profecth oc fordell". Inför hollandsfördragets utlöpande 1528 var det förutsett, att konung och råd skulle ta ställning till avslutandet av ett nytt fördrag för evig tid eller för begränsad tid, vilket skulle ske vid pingsten i Amsterdam. Han begärde därför deras råd om han skulle inlåta sig därpå genom att skicka sändebud eller om han skulle skjuta upp saken, tills riksrådet hunnit ta ställning eller om han slutligen, då tiden var knapp, skulle låta Olaus Magni ge dem "fasth förtröstning", att de kunde förlita sig på vad som lovats dem i 1525 års fördrag. Begärde de då förlängning av fördraget och "högre stadfestelse" måste de kommande sommar skicka sändebud till Sverige för att förhandla om villkor och förmåner för båda parter (GR IV s 100 f).

Riksråden rådde kungen i ett den 1 maj 1527 daterat brev, att skriftligt försäkra holländarna om samma handelsfred, som de haft, för ytterligare någon tid, så att de under tiden kunde sända representanter till riket för förhandlingar. Han kunde då utan att förhastiga sig förbereda ett nytt handelsfördrag. De rådde honom emellertid också att inte kränka strängnäsprivilegierna, eftersom skulden inte var betald och det kunde föra med sig "storth obeståndt" (GR IV s 413). Det sistnämnda hänger antagligen samman med att kungen 2/4 1527 även bett riksråden betänka någon möjlighet



till strängnäsprivilegiernas ”modereringh oc forkortelse”, då det lände de svenska köpstäderna till skada, om de längre skulle tillämpas ifråga om vissa punkter (GR IV:116). Någon inskränkning i strängnäsprivilegierna fann inte riksrådet tillräddig, så länge skulden till Lybeck inte var betald, när det i samband med Västerås riksdag 1527 fick ta ställning. Däremot menade riksrådet, att situationen kunde ändras, om lybeckarna själva bröt mot privilegierna. I fråga om de nya förhandlingarna med holländarna manade riksrådet konungen att nöja sig med 1525 års handelsfördrag och inte ge holländarna några ytterligare rättigheter (GR IV s 257 f). Det är uppenbarligen den av holländarna krävda tullfriheten, som utgör problemet, även om den inte nämnes direkt.

Det är tydligt att såväl riksråden i Västergötland som riksrådet i dess helhet finner 1525 års handelsfördrag med holländarna fullt förenligt med strängnäsprivilegierna. Däremot avrådes konungen från att göra några ytterligare eftergifter, dvs ingen tullfrihet för holländarna.

Innan västgötaråden daterade sitt svar och innan riksdagen i Västerås sammanträdde, hade Gustav Vasa den 18/4 1527 på nytt bekräftat handelsfördraget med Holland av år 1525 utan någon tidsbegränsning och även utan riksrådets medverkan. Samtidigt hade han givit Olaus Magni förnyat uppdrag att representera honom i Nederländerna (GR IV s 144 f). Han skulle för regentinnan och de nederländska representanterna klargöra, att det varit konungen omöjligt att samla riksrådet i tillbörlig tid och att han därför tvingats att ensam bekräfta.

1527 års bekräftelse innebär liksom 1525 års fördrag, att köpmän från provinserna Brabant, Holland, Seeland och Västfriesland skulle få driva partihandel i Sverige, i synnerhet i Stockholm, Kalmar, Söderköping, Åbo och Ny-Lödöse mot sedvanliga tullar. Vissa tillägg stadgar, att på grund av de besvärliga infartsförhållandena till rikets hamnar och riskerna för överfall av sjörövare skulle lotsar ställas till deras förfogande mot rimlig ersättning. Vid skeppsbrott skulle de ha rätt att själva ta hand om sitt gods och därvid få hjälp mot ersättning.

Gustav Vasa har således avstått från att begränsa holländarnas handel till det antal hamnar han ett slag tänkt, men i stället betonat att de borde inrikta sig på dessa hamnar. Tullfriheten för salt i bekräftelsen från den 12/5 1526 har strukits. När Olaus Magni överlämnade denna bekräftelse om fortsatt handelsfred på de gamla villkoren, anmärkte man i Nederländerna genast på att tullfriheten för salt saknades samt att riksrådet inte bekräftat. Man återkom också med krav på nya förmåner.

Resultatet blev att regentinnan i utbyte mot Gustav Vasas bekräftelser från den 18/4 1527 överlämnade sitt eget reversal, dvs svarsbrev, på 1525 års förlängda fördrag med ovan nämnda tillägg om lotsar och skeppsbrott, men också med rätten till tullfrihet för salt inryckt och förhoppning om att denna tullfrihet senare skulle utsträckas att omfatta även vin, kläde och linne (HSH 1 s 21 f). Däremot utlämnade hon inte Karl V:s ratifikation av

1525 års fördrag, daterad Gent den 19/9 1526, enligt Olaus Magni på grund av missnöje med Gustav Vasas ratifikation (Häpke, aa s 128).

Det för framtiden grundläggande resultatet av förhandlingarna i Lybeck, Bremen, Nienburg och Gent, bekräftat både av Gustav Vasa och Karl V, blev således det på obestämd tid förlängda lybeckfördraget av den 17/8 1525. Detta var också den enda form av sigillerade handelsrättigheter, som kunde förenas med strängnäsprivilegierna. Att Gustav Vasa var medveten därom framgår av hans brev till Olaus Magni den 22/4 1527 inför dennes nya sändebudsuppdrag i Nederländerna. Han varnar honom nämligen däri för att göra några som helst eftergifter för de holländska kraven i synnerhet ifråga om tullarna men tillfogar, ”huar thee fasth ther oppå eskande vardha kunne j tha medh edhers bestha förståndige lempe vndvike thess vilkors inrymelse medh noghen fortröstningh ath thet kunne vel them vpletis för eth venligt schaenck oc mere ræknes them till gode *hwar the ingen beseglingh ther oppå begaerendis aere*” (GR IV s 144 f).

Detta konungens tillstånd har Olaus Magni tydligen måst tillgripa vid sina förhandlingar med den nederländska regeringen, vars krav var så långtgående, att de i det närmaste innebar samma handelsrättigheter, som hanseaterna erhållit i Strängnäs, vilket framgår såväl av regentinnans reversal 1527 som av Olaus Magnis rapport. I den senare berättar Olaus Magni nämligen, att de nederländska förhandlarna var missnöjda med att intet var nämnt om att de ”måge med allehande inbyggare i riket, med dem och deras liggare, köpa och sälja, utan och innan städerna ibland allahanda folk, såsom en annar riksens inbyggare der under Ed Nåd dagliga boendes är” (HSH 1 s 16). I sak återkommer detta som krav i Margaretas reversal 1527 (ST IV:19 E s 122 f).

I detta reversalbrev kräves samma fria rätt till handel inom det svenska riket, som tillkom rikets egna invånare och deras handelsallierade, mot gällande acciser och tullar för holländarna, ”vrij als die ingesetene van den seluen rijcken ende huere geallieerde op allen behoerlijcken tzijsen ende tollen”, varpå det tillfogas med klar syftning: ”utan att ge den ene större frihet än den andre – sonder den eenen te geuen meerden vrijheyd dan den anderen”. Kort därefter ryckes emellertid befrielsen från tull på salt in i reversalbrevet med förhoppningen, att denna tullfrihet på salt skall utsträckas även till några andra varor – ”hoepende daer toe dat die selue vrijheyd oeck geextendeert sal worden tot enighe andere waeren”.

Vad man från holländsk sida krävde, var således samma handelsfrihet i Sverige, som rikets egna invånare hade. Med dessa sammankopplas dock deras ”handelsallierade”. Att man önskar full jämställdhet med dem framgår av att det betonas, att den ene inte bör ha större friheter än den andre. När regentinnan tar upp tullfriheten för salt, tillfogas förhoppningen, att denna tullfrihet skall utsträckas till ”några andra varor”.

Regentinnan Margaretas reversal liksom Olaus Magnis rapport visar att Gustav Vasa ställdes inför mycket långtgående krav från den nederländska

regeringens sida. Självt har Gustav Vasa inte velat acceptera en så långtgående handelsfred med holländarna. För honom måste det ha varit orimligt att ge holländarna sådana handelsfriheter i Sverige, som han samtidigt bad riksråden i Västergötland söka finna vägar att inskränka, när det gällde lybeckarna. Någon lust att inskränka de svenska köpmännens kontroll över den inre handeln<sup>19</sup> eller att minska sina egna tullinkomster kan han inte ha haft. Brevväxlingen med riksråden i Västergötland gav honom vetskap om vilken inställning riksrådet skulle komma att inta. Han skyndade sig därför att på nytt bekräfta handelsfreden från 1525 men nu utan tidsbegränsning. Samtidigt avfärdade han Olaus Magni till Nederländerna med rätt att om den nederländska regeringen krävde längre gående handelsfriheter, ge den ett muntligt löfte, att sådana kunde förunnas, endast om den inte krävde dem i sigillerad form. Att Olaus Magni utnyttjat detta tillstånd, framgår dels av den form Margaretas reversal fått, dels av hans egen rapport om förhandlingarna till Gustav Vasa. I den råder Olaus Magni konungen bl a att åtminstone unna holländarna den begärda tullfriheten för salt och kläde, deras viktigaste importvaror till Sverige.

Den holländska regeringen begärde ett gynnsamt svar av konungen och rådet senast till pingsten i Amsterdam (HSH 1 s 23 f). Förmodligen fick den inte det, då Gustav Vasa var övertygad om att holländarna var lika angelägna om att det holländsk-svenska handelsutbytet fortsatte som svenskar-na (GR IV s 145). Han hade i det muntliga löfte Olaus Magni på hans vägnar givit, funnit den definitiva formuleringen av sin inställning till deras krav på vidgade handelsrättigheter.

Vad betydde då riksrådets ställningstagande vid Västeråsriksdagen 1527? I sak ingenting annat än att riksrådet i dess helhet uttalade sig för förlängning av handelsfreden i Lybeck 1525, vilket vid den tiden redan skett. Sven Lundkvist har däremot hävdats, att Gustav Vasa vid riksdagen 1527 ställde riksrådet inför valet mellan alternativen Lybeck eller Nederländerna. Riksrådet skall ha valt Lybeck och därmed stjälpit förhandlingarna med Nederländerna (Scandia 1961 s 29 ff).

Detta är, som framgår av framställningen ovan, ingalunda fallet. Förhandlingarna med Nederländerna var för Gustav Vasa avslutade före riksdagen i Västerås och avbröts efter denna av den nederländska regeringen genom att den inte sände representanter till Sverige för fortsatta förhandlingar utan i stället krävde, att Gustav Vasa skulle sända ombud till Nederländerna. Därför intresserade sig Gustav Vasa inte, ty endast vid direkta förhandlingar i Sverige kunde han dra nytta av riksrådets avvisande inställning, vilken överensstämde med hans egen ifråga om de holländska kraven.

Det torde således framstå i klar dager, att Gustav Vasa inte kan ha räknat med ett av alternativen Lybeck eller Nederländerna utan med båda. Han visste vad det betydde att en nation hade monopol på handeln med Sverige. När han 1527 utfärdade sin instruktion för Olaus Magni, betonade

han starkt, att Olaus Magni inte fick göra några eftergifter för holländarna, i synnerhet inte ifråga om tullarna, då intresset för handelsutbytet var lika stort på båda sidor. Han var däremot beredd att gå så långt han kunde för att i den holländska handeln skapa konkurrens till den hanseatiska, och han var angelägen om att i sinom tid inskränka hanseaternas privilegier. Holländarnas krav på vidgade handelsrättigheter bottnade till ej ringa del i deras fientlighet mot lybeckarna.<sup>20</sup> När Gustav Vasa krävde, att den nederländska regeringen skulle sända representanter till Sverige för förhandlingar om en vidgad handelsfred, var syftet säkerligen, att det svenska riksrådet skulle dras in i förhandlingarna och därmed få ta på sig ansvaret för ett avvisande.

## 2.

Om Sven Lundkvists ovan nämnda uppfattning vore riktig, måste förhandlingarnas avbrytande dessutom ha inneburit en stor besvikelse för Gustav Vasa, ty enligt Lundkvist har han "envist" hållit fast vid avsikten att sluta "en politisk allians" med Nederländerna ända fram till riksdagen i Västerås 1527, då han tvangs att avstå (S Lundkvist i Scandia 1961 s 30).

Även ifråga om denna Lundkvists uppfattning måste man ställa sig tvivlande till att han tolkat källmaterialet riktigt. Förmodligen har han observerat ett uttalande av Häpke, vari denne förklarar: "Auch der Reichstag zu Westerås (1527) wünschte, offenbar in Hinblick auf die Absicht, zur Zeit Lübeck nicht zum äussersten zu reizen, kein besonderes Bündnis mit den Holländern, sondern wollte nur sicheren Verkehr in den Häfen des Reichs ohne Einschränkung der Schiffszahl und des Handels mit den Bürgern gewähren". Något tidigare på samma sida heter det ifråga om Karl V:s bekräftelse 19/9 1526, att "die politischen Beziehungen" dock ingalunda byggts ut "zu einem Bündnis", varpå han fortsätter: "Dazu hätte es eines völligen Gesinnungswechsels der Habsburger bedurft". Inte heller hade den holländska handeln något intresse av ett förbund enligt Häpke (aa s 128). Häpke har sett bort ifrån att Gustav Vasa skulle ha kunnat haft det, medan Lundkvist funnit, att Gustav Vasa haft det.

En viktig fråga är då, vad man har rätt att lägga in i den politiska terminologi källorna använder och Lundkvist åberopar. Man märker lätt, att han tolkar denna terminologi utan att ha trängt in i konungens tankebanor och innebörden i tidens uttryckssätt. När Gustav Vasa utfärdade sitt introduktionsbrev för Olaus Magni 1527, säger han däri, att såvida holländarna ville förhandla om "någon högre frids stadfästelse, måste de sända befullmäktigade representanter till konungen i Sverige (GR IV s 145). Det är av sammanhanget tydligt, att han därmed avsåg den vidgade handelsfred, som skulle ha inneburit en allvarlig kränkning av strängnäsprivilegierna. Konungen, som kände riksrådets inställning till denna fråga, ville därför att riksrådet skulle dras in i förhandlingarna, varigenom han kunde skjuta över ansvaret för utgången på rådet.

Vid förhandlingar i Nederländerna talas det från holländsk sida om "een grondelicke Bestant ende vaste Aliantie" till gagn för handeln. När Lundkvist redogör för Olaus Magnis förhandlingar i Nederländerna om denna politiska allians, säger han: "Traktatbreven skulle emellertid närmare definiera tullfriheten för salt och andra varor, lotsarnas betalning, konvojeringer, platser där lotsar och konvojfartyg stod att finna osv." Han fortsätter med att redogöra för de vidgade handelsrättigheter i Sverige, som holländarna begärde och regentinnan Margareta ryckt in i sitt reversal 1527 (Scandia 1961 s 24f).

Då så representanter för de holländska köpmännen drogs in i förhandlingarna med Olaus Magni, måste naturligtvis resultatet bli, att Gustav Vasas översända bekräftelse av den 15/4 1527 ej kunde accepteras. Ifråga om det "eviga bebund", som man diskuterat, beslöt man därför att regentinnans reversal av den 29/7 1527 skulle sändas över till Gustav Vasas, varpå han och svenska riksrådet skulle skicka sin ratifikation till regentinnan. Först då skulle kejsarens och regentinnans ratifikationer utlämnas. Några förhandlingar i Sverige, som Gustav Vasas begärt, räknar man inte med. Därmed torde det stå klart, att det förbund förhandlingarna rörde sig om, var det vidgade handelsfördrag, som inryckts i regentinnan Margaretas reversalbreve av den 29/7 1527, och inte någon politisk allians. En sådan var säkerligen inte möjlig att diskutera på grund av kejsarens ställning som både sväger med Kristian II och lybskt överhuvud.

Enligt Lundkvist hade Olaus Magni 1527 som uppdrag av Gustav Vasas att förhandla om "ett evigt bestånd" (Scandia 1961 s 25). Gustav Vasas säger i sin instruktion för Olaus Magni, att han hade att avsluta "en fasth och stadhugh ffridh effther theris egen begaerelse" före pingst i Amsterdam. Förhandlingarna skulle han föra till en "aendig endha" i enlighet med innehållet i Gustav Vasas ratifikation av den 18/4 1527, varmed Gustav Vasas avser en förlängning av den treåriga handelstraktaten av 1525. Begärde de någon "högre frijdz stadfestelse", fick de sända sina "oratores" till Sverige. Konungen fick då tid på sig att rådfråga riksrådet och köpstäderna.

Olaus Magni använder i sin rapport till konungen uttrycket "det frids förbund" om lybeckfördragets förlängning, ibland förkortat till enbart "det förbund". Ordet förbund kunde liksom ordet "allians" i tidens språkbruk avse vänskapliga överenskomelser av olika art. Gustav Vasas och riksrådet nämner 1526 strängnäprivilegierna "det förbund med de lybske och vendiske städer gjort och beslutet" (GR III s 336). Så avser man även på holländsk-nederländsk sida med "een grondelicke Bestand ende vaste Aliantie" endast ett fast, ej tidsbegränsat handelsförbund i form av ett handelsfördrag.

Lundkvist anser sig i Karl V:s ratifikation 1526 finna belägg för att kejsaren var "positiv" till "ett politiskt samgående" (Scandia 1961 s 28). Vad han åsyftar i bekräftelsen är att holländarna skulle skicka "een persoen" till Gustav Vasas "omme een grondijcke vereninge ende alliancie te machen"

(ST IV s 113).<sup>21</sup> Vad detta innebär, framgår av det föregående. Lundkvist står även här under inverkan av ordets makt över tanken.

Ett citat ur Olaus Magnis rapport om förhandlingarna 1527 kan förtjäna anföras i detta sammanhang. Han skriver: "Så sänder jag E N för:e Fru Margaretas Reversal bref i hvilket allaledes uttryckt är, huru det förbund gjort och handladt är, här till dags, och hvad Kejs Maj:ts undersåter af E N begärandes äre, såsom klarliga derutinnan . . . skrivit står". (HSH 1 s 22). Ifråga om "deras vidare mening till detta förbunds stadfästelse" tror han sig veta, att de inte brukar bege sig så lång och farlig väg som till Sverige, varför han råder konungen att unna dem den största ynnest han kunde, i synnerhet ifråga om salt och kläde (HSH 1 s 25). Regentinnan Margaretas reversal innehåller således resultatet av förhandlingarna om "det förbund", som holländarna ville sluta med Gustav Vasa. Det var emellertid inte förenligt med strängnäsprivilegierna. Därom var Gustav Vasa medveten.

Handelsförbindelserna med holländarna önskade Gustav Vasa under alla förhållanden upprätthålla men tills vidare endast i enlighet med lybeckfördraget från 1525. Därför förlängde han det genom sin ratifikation den 18/4 1527 utan tidsbegränsning och utan de planerade inskränkningarna i handelsrätten.

Det vidgade handelsfördrag, som han visste, att holländarna önskade, måste man förhandla om i Sverige. Där kunde då riksråd och köpstäder dras in i förhandlingarna och utnyttjas av konungen. Riksråden i Västergötland hade redan klargjort sin inställning, och de svenska köpmännen var säkerligen inte villiga att acceptera en inskränkning i sina handelsrättigheter. En inskränkning av hanseaternas handelsrättigheter i Sverige hade Gustav Vasa själv aktualiserat i sin brevväxling med riksråden i Västergötland, snarast för att få visshet om deras inställning.

Ansvar för ett bakslag i de holländska förhandlingarna kunde han, om de kom till stånd i Sverige, vältra över på riksråd och köpstäder, medan han själv visade holländarna en välvilja, som inte var förenlig med traktatbestämmelserna. Så gick han tydligen mycket långt, när det gällde att tillfredsställa deras krav på befrielse från vissa importtullar. Vid förhandlingarna 1527 säger sig Olaus Magni ha påpekat, att Gustav Vasa låtit kejsarens undersåter "stor frihet njuta och bruka och ännu njuta och bruka låter fri, felig och säker in och utfara efter deras begäran, utan all tunga till zyss, tull eller andra utlagor, såsom de väl betyga kunna som der varit hafva och gerna akta igen komma" (HSH 1 s 17). När här talas om kejsarens undersåter, avses därmed kejsarens undersåter i Nederländerna, då det utgör svar på vad den nederländska regeringen saknade i det från svensk sida framlagda, nya handelsavtalet (se HSH 1 s 15 f). På så sätt synes de svensk-holländska handelsförbindelserna ha fortsatt att utvecklas utan att Gustav Vasa behövde utfärda några långtgående handelsprivilegier i sigillerad form.<sup>22</sup>

## NOTER

1. G von Pölnitz, *Fugger und Hanse*, Tübingen 1953, s 25.
2. HR 3:VIII:636. Den 23/6 1524 uttrycker Lybeck i brev till Holland fruktan för att om holländarna efter Kristian II:s fall seglade in i Östersjön, kunde de bli överfallna av Sören Norby eller svenskarna.
3. I HR 3:VIII:471 manar Stockholmsfararna Gustav Vasa att låta dem stå utanför ett in-  
gripande mot en holländsk flotta, som sökte komma genom sundet.
4. Under ansträngningarna att rädda stadens ställning som östersjöstapel tvangs de lybska  
representanterna vid hansedagen i juli 1525 även att ta ställning till de ryska köpmän,  
som över Krakau och Breslau tog sig fram till Antwerpen. Man föreslog, att städerna  
Krakau och Brestau, som förut tillhört hansan, åter skulle upptas i hanseförbundet i syf-  
te att de då skulle stoppa de ryska handelsresorna "nawesten". (HR 3:IX:131 § 38, 132  
§ 50).
5. HR 3:IX:134 § 15, "illosque male contentos, rem illam illis insciis actam, cum rex supe-  
riori anno talem provinciam Lubicensibus commiserit".
6. Staten van Holland voor 1572. Inv no 2406 fol 11 r och 11 v – Lundkvist har inga hänvis-  
ningar, trots att det rör sig om en handskrift på över 60 sidor. Läsaren hänvisas enbart  
till hskr i Haagarkivet, när den återopas.
7. Ibidem fol 10 r och 11 v.
8. Ibidem fol 12 r.
9. Staten van Holland voor 1572. Inv no 2406 p 17 r.
10. ST IV:19 B har återgett traktaten efter Gustav Vasas ratifikation 12/5 1526, då den, en-  
ligt anm på s 106, endast bevarats där samt i Karl V:s ratifikation den 19/9 1526. Arkiv-  
rådet Jan Liedgren har emellertid återfunnit Karl V:s ratifikation 19/4 1526, vari även  
1525 års traktat ingår. Se J Liedgren, "En förbisedd originaltraktat av år 1526". HT 1973  
s 530 ff.
11. A Falk, *Gustav Vasas utrikespolitik med avseende på handeln*, s 48, H Handelmann, aa  
s 129, G Waitz, *Lübeck unter Jürgen Wullenwever und die europäische Politik I*, Berlin  
1855, s 27, C F Springchorn, "Om Sveriges förbindelser med Nederländerna från äldsta  
tider till 1614", HT 1885 s 112, J Paul, *Lübeck und die Wasa im 16. Jahrhundert* s 4, L  
Lahaine, HGBI 1918 s 275 – "ein Privileg . . . dass alle Fremden ausser den Hansen vom  
Handel im Schweden ausschloss", W Smith, *Äldre svenskt tullväsen*, s 107 f, K Kumlien,  
aa KVHAAH:86 s 422 f, R Häpke, aa s 129, S Lundkvist, *Gustav Vasa och Europa*,  
1960, s 63. Han talar om Gustav Vasas kamp "mot Lübeck och dess monopolställning".
12. Förslaget är tryckt av N J Ekdahl i Cristian II:s arkiv V (Stholm 1842) s 1677 ff jämte  
Brask marginalkommentarer. Enligt förste arkivarie, fil dr Lars Sjödin är marginalan-  
teckningarna av biskopen själv. Se K Kumlien, aa KVHAAH:86 s 409 anm 24.
13. Ekdahl IV s 1680. I Schlyters edition av MESTL utgör kap XXXIII det sista i KmB, men  
det framgår av anm 82 till kapitlet, att vissa handskrifter har detta kapitel uppdelat på  
två. Så har tydligen varit fallet med Brask handskrift av lagen. Hans kapitel 34 och 35  
svavar därför mot Schlyters kap XXXIII.

14. Uttrycket "ungeachtet das" torde här ha betydelsen "ej medräknat att". (Se A Lübben, *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch*. Norden und Leipzig 1888). När svenska köpmän i den omedelbart föregående meningen återfår rätten att använda sundet och Bälten heter det "unangesehen der privilegien", dvs utan hänsyn till.
15. Jfr Schiller-Lübben, *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* III. Se "mannscupp" s 29 – "überhaupt die in einem Unterthänigkeitsverhältnisse stehen". Jfr vidare A von Brandt i K Kumlien aa. KVHAAH nr 86 s 414 not 33, s 415 not 12.
16. A Falk, aa s 33 med not 1.
17. *Handelmann*, aa s 152, 273 not 55, ser orsaken till holländarnas framgångar i Sverige och Danmark-Norge från och med 1524 i att Lybeck var uttröttat av krigen, övergivet av bundsförvanterna och snart även skakat av reformationen. Att det inte finns några spår av lybsk opposition mot handelsfördraget med holländarna 1525, förklarar han med att staden varit ovetande om att ett verkligt fördrag slutits och med att den holländska konkurrensen varit obetydlig och inriktad på Ny-Lödöse, dit lybeckarna knappast seglade. *Allen*, aa V s 359 not 50, är förvånad över att Lybeck inte motarbetat förhandlingarna eller gett uttryck åt missnöje. *Paludan-Müller*, aa s 497 menar att Lybecks acceptering av fördraget hänger samman med eftergiften ifråga om sundsspärren 1524, och han finner det t o m möjligt att staden accepterat inskränkningen i strängnäprivilegiernas lybska handelsmonopol i Sverige, *C Springkorn*, aa HT 1885 s 120, menar liksom *Handelmann*, att det kan hänga samman med det osäkra läge, i vilket Lybeck befann sig. *Falk*, aa s 49, hänvisar till *Handelmann* och *Allen* och tillfogar, att det var "en betänklig sak" att gå öppet i krig med Nederländerna och kejsaren. *Häpke*, aa s 126 ff, framhåller, att förhandlingarna förmedlats av Lybeck och förts med dess vetskap. *J Paul*, Lübeck und die Wasa im 16. Jahrhundert s 7, betonar att det var med Lübecks "schärfsten Konkurrenten", som detta handelsavtal slöts 1525, *Kumlien*, aa KVHAAH nr 86, s 414 f, anser att avtalet 1525 slöts med Lybecks "vetskap och medgivande", även om inte "med dess djupare gillande", vilket han i likhet med *Paludan-Müller*, vars uppfattning han inte synes känna till, sätter i samband med Lybecks reträtt i sundsspärrpolitiken. Han menar, att *Gustav Vasa* "med Lybecks samtycke" hade rätt att "orientera sig även åt andra håll". *Lundkvist*, aa *Scandia* 1961 s 15, har slutligen opponerat mot *Kumliens* uppfattning. Hans syn på 1525 års svensk-holländska handelsfördrag behandlas ovan.
18. *Olaus Magnis* rapport till *Gustav Vasa* är tryckt i HSH I s 12. Om förhandlingarna i Lybeck berättar han, att nederländerna där dagligen "begärande voro, att *Gustav Vasas* sändebud" ville ingå uppå *E Nådes* och *Riksens* behag en fri och felig dag och fred" mellan Sverige och "Kejsarens undersåter".
19. Jfr ovan s 24 f brevet till Västergötland, där han yttrar, att strängnäprivilegierna i vissa punkter var till skada för de svenska städerna.
20. Jfr *Häpke*, aa s 128 – "Die grosse Masse der Ostfahrer hielt nach wie vor auf Danzig und Livland, und wir erfahren gelegentlich (1536), das zu Stockholm keine Ladung für grosse Schiffe sei".
21. När *Lundkvist* i samband härmed hänvisar till *Häpke*, har han valt fel kapitel genom att hänvisa till s 136 ff. Det bör vara s 108 ff på grund av tidsförhållandena. *Scandia* 1961 s 24.
22. *S Lundkvists* redogörelse för förhandlingarna i Nederländerna (*Scandia* 1961 s 23 ff) är naturligtvis värdefull till jämförelse med *Olaus Magnis* rapport till *Gustav Vasa* om samma förhandlingar, men den ändrar ingenting i bilden av vad som blev följden av förhandlingarna 1526–1527.



## Käll- och litteraturförteckning

### Otryckt källa

Algemeen Rijksarchief s'Gravenhage. Staten van Holland voor 1572. Inv no 2406.

### Tryckta källor

Christiern II:s Archiv, utg av N J Ekdahl. Sthlm 1842.

Danmark–Norges traktater I Kbhvn 1907.

Diplomatarium norvegicum X, XV, Chria 1880–1900.

Handlingar till Skandinaviens historia I Sthlm 1814.

Hanserecese VI–IX Leipzig 1899–1913.

Konung Gustaf den förstes registratur I–IV. Sthlm 1861–1868.

Nya källor till Finlands medeltidshistoria. I utg E Grönblad, Kphmn 1857.

Stockholms stads tänkeböcker. Serie 2:1 och 5, Sthlm 1907–1933.

Sveriges traktater med främmande makter IV, Sthlm 1888.

### Litteratur

Allen, C F, *De tre nordiske Rigers Historie III–V*, Kbhvn 1864–1872.

Falk, A, *Gustav Vasas utrikespolitik med avseende på handeln*, Sthlm 1907.

Handelmann, H, *Die letzten Zeiten hansischer Übermacht im Skandinavischen Norden*, Kiel 1853.

Häpke, R, "Die Regierung Karls V. und der europäische Norden". *Veröffentlichungen zur Geschichte der freien und Hansestadt Lübeck* Bd 3, Lübeck 1914.

Kumlien, K, "Sverige och hanseaterna", *KVHAAH*:86, Sthlm 1953.

Lahaine, L, "Die Hanse und Holland von 1474 bis 1525", *HGBI* 1918.

Liedgren, J, "En förbisedd originaltraktat av år 1526", *HT* 1973.

Lundkvist, S, *Gustav Vasa och Europa*, Uppsala 1960.

Lundkvist, S, "Sverige och Nederländerna 1524–1534", *Scandia* 1961.

Paludan-Müller, C, *De første Konger af den Oldenborgske Slægt*, Kbhvn 1874.

Paul, J, "Lübeck und die Wasa im 16. Jahrhundert". *Veröffentlichungen zur Gesch der freien und Hansestadt Lübeck*, Lübeck 1920.

Pölnitz, G. von, *Fugger und die Hanse*, Tübingen, 1953.

Simson, P, *Geschichte der Stadt Danzig II*, Danzig 1915.

Smith, W, *Äldre svenskt tullväsen*, Lund 1934.

Springchorn, C, "Om Sveriges förbindelser med Nederländerna från äldsta tider till år 1614", *HT* 1885.

Vollbeh, F, "Die Holländer und die Hanse", *Pfingstblätter des hansischen Geschichtsvereins* XXI, Lübeck 1930.

Waitz, G, *Lübeck unter Jürgen Wullenwever und die europäische Politik I*, Berlin 1885.

Yrwing, H, "Baltisk intressepolitik och den nordjydska bonderesningen 1441", *Scandia* 1979.

Yrwing, H, "Lybeck, de nordiska rikena och valriksdagen i Strängnäs 1523", *Scandia* 1958.

Yrwing, H, "Kompagniskab", *Nord Kulturhist medeltidslexikon* 8, 1963.

Yrwing, H, "Konungavalet i Strängnäs 1523", *Scandia* 1964.

**Förkortningar**

DN	- Diplomatarium norvegicum
DNT	- Danmark – Norges traktater
GR	- Konung Gustaf den förstes registratur
GFM	- Grönblad, Nya källor till Finlands medeltidshistoria
HGBL	- Hansische Geschichtsblätter
HSH	- Handlingar till Skandinaviens historia
HR	- Hanserecesse
KVHAAH	- Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens handlingar
HT	- Historisk tidskrift
STb	- Stockholms stadstänkeböcker. Ser 2
ST	- Sveriges traktater med främmande magter